

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему
«СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ В
УКРАЇНІ»

Студента 2 курсу магістратури заочної форми
навчання спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування» освітньо-
професійної програми «Парламентаризм та
парламентська діяльність»

Божкова Олександра Валерійовича

Науковий керівник
к.філ.н., Григорович Лілія Степанівна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень із праць інших авторів без
відповідних посилань

Студент

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри
парламентаризму від 07/12 2023р., протокол № 14

Завідувач кафедри парламентаризму, доктор політичних наук, професор
Гошовська Валентина Андріївна

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Божков О.В. Становлення та розвиток парламентської коаліції в Україні. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Зміст роботи. Розкрито теоретичні засади дослідження парламентської коаліції. Проаналізовано європейський досвід формування парламентських коаліцій. Охарактеризовано правові засади становлення парламентської коаліції в Україні та особливості української практики укладення коаліційних угод. Висвітлено проблеми функціонування парламентської більшості на сучасному етапі державотворення. Визначено перспективи розвитку парламентської коаліції в Україні.

Ключові слова: коаліція, парламентська коаліція, розвиток парламентської коаліції, коаліція у Верховній раді України.

ANNOTATION

O.V. BOZHKOV. Formation and development of the parliamentary coalition in Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second level of higher education (Master's degree), field of study: 28 «Public Management and Administration», specialty: 281 «Public Management and Administration». – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2021.

Content of work. The theoretical foundations of the parliamentary coalition research are disclosed. The European experience of forming parliamentary

coalitions is analyzed. The legal principles of the formation of a parliamentary coalition in Ukraine and the peculiarities of the Ukrainian practice of concluding coalition agreements are characterized. The problems of functioning of the parliamentary majority at the current stage of state formation are highlighted. The prospects for the development of the parliamentary coalition in Ukraine have been determined.

Key words: coalition, parliamentary coalition, development of parliamentary coalition, coalition in the Verkhovna Rada of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ.....	9
1.1 Зміст та сутність поняття «коаліція»	9
1.2. Основні підходи до класифікації коаліцій	15
1.3. Парламент як середовище для формування коаліції.....	22
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2 ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ КОАЛІЦІЙ.....	28
2.1. Європейський досвід формування парламентських коаліцій	28
2.2. Правові засади становлення парламентської коаліції в Україні.....	35
2.3. Особливості української практики укладення коаліційних угод.....	42
Висновки до розділу 2	52
РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ В УКРАЇНІ	55
3.1. Проблеми функціонування парламентської більшості на сучасному етапі державотворення	55
3.2. Перспективи розвитку парламентської коаліції в Україні	61
Висновки до розділу 3	67
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73

ВСТУП

Актуальність теми. Ефективна функціонування будь-якого об'єднання, що налічує значну кількість учасників, суттєво залежить від правильної внутрішньої структури з чіткими правилами створення та функціонування, особливо коли це стосується питань національної важливості. Відсутність узгодженої організації у вищих органах державної влади неминує призводить до розмаїття позицій і точок зору, що, своєю чергою, ускладнює або навіть перешкоджає прийняттю важливих політико-управлінських рішень.

Верховна Рада України являє собою колегіальний орган, тому об'єднання народних депутатів на базі спільності цінностей і точки зору на суспільний розвиток відіграє ключову роль у забезпеченні продуктивності та ефективності її діяльності. Невід'ємною частиною цього процесу є консолідація депутатських фракцій та формування парламентської коаліції.

Разом з тим, в контексті сучасного розвитку українського парламентаризму, питання щодо існування та функціонування коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України залишається невизначеним в частині правового регулювання, стає предметом широкої дискусії в науковому середовищі та засобах масової інформації і породжує ряд проблем на практичному рівні функціонування не лише вищих органів законодавчої, а й виконавчої влади, тим самим актуалізуючи наше дослідження.

Різні аспекти формування та функціонування парламентських коаліцій досліджувалися такими вітчизняними та зарубіжними науковцями як В. Богданор [49], М. Дюверже [30], О. Кукуруз [22], В. Мироненко [24], П. Стецюк [40], Т. Черпак [45] та ін.

Водночас, незважаючи на значний науковий доробок, особливості становлення та розвитку парламентської коаліції в Україні потребують додаткового вивчення.

Мета та завдання дослідження. Метою магістерської роботи є визначення особливостей становлення та розвитку парламентської коаліції в Україні.

Для досягнення поставленої мети потребують вирішення такі завдання:

- розкрити теоретичні засади дослідження парламентської коаліції;
- проаналізувати європейський досвід формування парламентських коаліцій;
- охарактеризувати правові засади становлення парламентської коаліції в Україні та особливості української практики укладення коаліційних угод;
- висвітлити проблеми функціонування парламентської більшості на сучасному етапі державотворення;
- визначити перспективи розвитку парламентської коаліції в Україні.

Об'єкт дослідження – процес формування та функціонування парламентських коаліцій.

Предмет дослідження – становлення та розвиток парламентської коаліції в Україні.

Методи дослідження. Особливості обраної проблематики обумовили комплексне поєднання загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Завдяки діалектичному методу парламентська коаліція розглядалася у роботі як об'єктивний результат взаємодії між різними партійними фракціями для досягнення консенсусу та забезпечення стабільності в парламентському уряді.

Порівняльний метод дав змогу з'ясувати особливості європейського досвіду формування парламентських коаліцій.

Спільне і особливе у коаліційних угодах було виявлено за допомогою контент-аналізу.

Використання таких загальнонаукових методів, як аналіз і синтез, індукція і дедукція, узагальнення, дало змогу виявити загальні тенденції у розвитку парламентських коаліцій та сформулювати висновки дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів. Кваліфікаційна магістерська робота є комплексним дослідженням з публічного управління, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати щодо становлення та розвитку парламентської коаліції в Україні. Основні положення, що мають елементи новизни, полягають у такому:

удосконалено:

розуміння парламенту як ключового середовища для формування коаліцій, де політичні гравці об'єднують зусилля для спільного керівництва країною;

дістало подальшого розвитку:

визначення перспектив розвитку парламентської коаліції в Україні в частині законодавчого врегулювання основних засад діяльності коаліції депутатських фракцій у Регламенті Верховної Ради України; оптимізації партійної системи та забезпечення більш адекватного представництва громадських інтересів у парламенті; інституціоналізації парламентської опозиції; створення умов для підвищення стандартів відкритості парламенту шляхом забезпечення доступу до інформації, відкритості засідань, електронного транспарентності, залучення громадськості та впровадження етичних стандартів та механізмів відповідальності для парламентаріїв у контексті їхньої діяльності, зокрема, в якості членів внутрішньопарламентських об'єднань.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що отримані результати, основні теоретичні положення і висновки можуть бути використані в подальшому процесі поглибленого дослідження проблематики становлення та розвитку парламентської коаліції, а також у розробці навчальних програм для слухачів за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування».

Апробація результатів дослідження. Окремі положення дослідження були опубліковані у збірнику тез доповідей IV-го Конгресу парламентаристів

на тему: «Конституційний вимір українського цивілізаційного вибору» (Київ, 28 черв. 2023 р.).

Структура та обсяг кваліфікаційної магістерської роботи.
Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 61 найменування. Загальний обсяг роботи становить 78 сторінок, із них 72 сторінки основного тексту. Робота містить 1 таблицю та 1 рисунок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ

1.1 Зміст та сутність поняття «коаліція»

Різноманітні форми об'єднань людей існують, мабуть, стільки ж, скільки й саме людство. Людям іманентно властиве прагнення об'єднуватися у сім'ї, роди, племена, які своєю чергою здатні стати частиною більшого об'єднання, однією з форм якого може бути коаліція.

Парламенти також являють собою колегіальні органи, саме тому об'єднання народних обранців на засадах спільності ціннісних орієнтацій і бачення подальшого суспільного розвитку є запорукою продуктивності та ефективності їхнього функціонування. Невід'ємною складовою таких процесів є об'єднання депутатських фракцій з метою утворення парламентської коаліції у законодавчому органі.

Більше того, як стверджує В. Сидоров, «на весь політичний процес можна дивитися крізь призму коаліцій. Чим краще ми розуміємо, як формуються і діють коаліції, тим краще ми розуміємо, як функціонують демократичні парламентські системи» [46].

Насамперед зауважимо, що разом із поняттям «коаліція» науковці часто користуються терміном «більшість».

Зокрема, походження сполучення слів «парламентська більшість» дозволяє його вживання у 2-х значеннях:

– розуміючи його як «кількість голосів депутатів, що становить більше ніж половина від конституційного складу парламенту (при цьому це може бути абсолютна більшість (50% + 1 голос) або кваліфікована більшість 2/3, 3/4 тощо)» [10, с. 14];

– розглядаючи його як «структурне утворення парламенту, що створюється відповідно до визначеної законодавством процедури, до складу якого входять депутатські фракції (або одна фракція), із кількістю депутатів,

що становить абсолютну більшість від конституційного складу парламенту, яке має на меті спільну участь його членів у виробленні державної політики (у тому числі через формування складу уряду), і є політично відповідальним за її здійснення» [10, с. 14].

Таким чином, лише друге значення цього словосполучення може вживатися в якості синоніма поняття «коаліція».

Саме слово «coalition» виникло у пізньолатинській мові та означало союз, об'єднання.

Історія суспільного розвитку свідчить, що першими почали формуватися військові коаліції, які уклалися на рівні держав з метою об'єднання сил для боротьби із спільним ворогом. Так, термін «коаліція» увійшов в обіг 1792-го року, після утворення союзу Австрії з Прусією задля протидії французькій революції. Усього проти Франції часів Наполеона та республік було сформовано 7 військових коаліцій. Великобританія, Російська імперія і Франція у 904-1907 рр. утворили Антанту коаліцію проти Німеччини. До інших прикладів міжнародних військових коаліцій В.Мироненко, зокрема, відносить антигітлерівську коаліцію та фашистський блок країн часів Другої світової війни [24].

У сучасному розумінні коаліція розглядається як «політичний або інший союз держав чи інших політичних сил (партій, рухів, громадських діячів), об'єднаних спільною домовленістю» [42].

Уперше на науковому рівні проблематику коаліції дослідив М. Дюверже, який описав рушійні сили об'єднання партій в коаліцію, парламентські і виборчі політичні коаліції, розкрив специфіку відносин між членами коаліції. Вчений зазначає, що «багатопартійні режими, лише як виключення, можуть обійтися без коаліції, коли якась партія досягає абсолютної більшості. Значну роль відіграє і тип виборчої системи на формування союзів. Мажоритарне голосування в два тури веде до встановлення міцних союзів, а система пропорційного представництва – до незалежності партій» [30].

У класичній праці «Економічна теорія демократії» Е.Даунс дав визначення коаліції як «групи людей, яка має спільні цілі і які об'єднуються, щоб досягти цих цілей або хоча б їх частини» [51]. На думку вченого, «учасники коаліції прагнуть ефективного досягнення своїх цілей, у них мають бути схожі погляди на політичні проблеми, вони мають координувати свої дії» [51].

Суттєвим вкладом у розвиток теорії коаліції стало дослідження американського політолога У. Райкера, який використав у методиці дослідження коаліцій теорію ігор та теорію раціонального вибору. На думку вченого, політичні актори створюватимуть коаліції виключно виходячи з принципу оптимальної величини. Така конфігурація забезпечує максимальну вигоду для її учасників. «Якщо в якійсь групі виділяється підгрупа, яка, відповідно до встановлених і прийнятих усіма учасниками групи правил, може ухвалювати рішення для всіх членів групи, то така підгрупа буде називатися коаліцією. Не важливо, чи є вона найбільшою групою, чи ні: акцент робиться на можливості ухвалення значущого, зобов'язуючого рішення для всієї групи» [55, с. 12].

Водночас дослідник визнавав, що утворення мінімальних виграшних коаліцій можливе не завжди. Зокрема, на думку вченого, існує принаймні чотири ключові передумови для формування коаліції:

- «– наявність щонайменше двох учасників або груп учасників.
- «гра з нульовою сумою». Всі коаліційні ігри – це ігри з нульовою сумою, тобто такі, де сума виграшів та програшів учасників дорівнює нулю. Отже, можна говорити, що учасники гри взагалі вважають за краще діяти самостійно, проте ризик програшу й бажання виграти примушують їх формувати коаліцію;
- інформативність. Означає, що у гравців має бути уявлення про дії інших гравців;
- раціональність. Може бути виражена постулатом: «Суб'єкт ніколи не вибере альтернативи Х, якщо водночас є альтернатива У, яка, на його погляд,

привабливіша, аніж Х» [55, с. 16].

У роботі, присвяченій технікам коаліційної поведінки, Е. Келлі розуміє під коаліцією групу (чи групи) індивідів, з наступними ознаками:

- «– згодні рухатися до спільної, чітко визначеної цілі;
- готові залучити для досягнення такої цілі значні ресурси;
- свідомо обмінюються інформацією і засобами для досягнення цілі;
- дійшли згоди щодо розподілу вигод, які будуть отримані після досягнення визначеної цілі» [52].

А. Люпіа та К. Стром визначили термін «коаліція» як «сукупність індивідуумів чи груп, які об'єдналися для спільних дій» [54].

Водночас, укладачі Оксфордського тлумачного словника політики розуміють поняття «коаліція» як «будь-яке об'єднання політичних партій для перемоги на виборах [20]. З таким підходом до визначення коаліції не можна погодитися, оскільки партії об'єднуються не лише заради такої перемоги, а й для створення уряду.

У «Кембріджському словнику» знаходимо чіткіше формулювання цього терміну: «об'єднання разом різних політичних партій чи груп для конкретної мети, як правило, на обмежений період, чи уряд, сформований таким чином» [50].

Українські науковці трактують поняття «коаліція» у 2-х значеннях, зокрема:

- «– політичний чи військовий союз держав із тих або інших питань міжнародних відносин;
- угода кількох політичних партій про утворення уряду із представників цих партій – так званого коаліційного уряду» [17, с. 254].

Політичні коаліції характеризуються певними ознаками:

- вона завжди являє собою об'єднання двох або більше так чи інакше самостійних акторів. Досить часто визначити, якою мірою той чи інший учасник коаліційної взаємодії являє собою якість самостійне єдине ціле складно. Як слушно зазначає В.Мироненко, «на недоліки даної ознаки

коаліції вказав відомий дослідник проблематики коаліцій М. Левер, який поставив питання про те хто грає в «коаліційні ігри?» [53, р. 14]. Беручи до уваги те, що досить часто партії розглядають у якості неподільних політичних акторів, які мають монолітну структуру та підпорядковуються жорсткій внутрішньопартійній дисципліні, однак в реальному житті останні часто являють собою об'єднання різноманітних рухів, громадських спілок, регіональних комітетів. Таким чином, політичні партії можуть розглядатися як неподільні політичні актори виключно тоді, коли їх внутрішня структура не чинить значного впливу на коаліційні процеси;

– спрямування учасників на реалізацію політичної влади. «Коаліція є досить широким соціальним феноменом і у суміжних суспільствознавчих науках склалася стійка традиція застосування даного терміну як синоніму «союз», об'єднання» тощо. У літературі також можна зустріти уявлення про деякі громадські об'єднання як про коаліції. Це можуть бути об'єднання профспілок, різноманітні громадські фронти або ініціативи. Такого роду об'єднання залишаються поза політичною сферою до того часу, поки метою їх діяльності не стане завоювання і утримання політичної влади» [29];

– спільні цілі, які можуть мати різну природу. Ні що інше, як спільність цілей стає поштовхом для незалежних акторів у напрямку формування коаліції. Як ми вже зазначали, головною метою політичної коаліції є отримання та утримання політичної влади. Для коаліцій партій вона виражається, зокрема, у депутатських мандатах, міністерських портфелях та в механізмах реалізації положень їх політичних програм.

– існування угоди між партнерами, що формують коаліцію. Такі угоди передбачають узгодження домовленостей про подальший розвиток коаліції, ресурси, які її члени інвестують для досягнення загальних цілей, механізми обміну інформацією та взаємодії між учасниками [24].

Коаліції політичних партій широко практикуються в умовах багатопартійності, коли партіям доводиться об'єднувати свої зусилля задля досягнення спільних цілей. Часто подібні коаліції утворюються без

укладення формального договору між учасниками об'єднання.

Слід зазначити, що зарубіжні науковці часто вживають терміни «партійна коаліція» і «парламентська коаліція» у якості синонімів. Такої думки дотримуються і окремі вітчизняні науковці. Так, О. Кукуруз розуміє під партійною коаліцією «угоду кількох партій політичних про спільну діяльність, об'єднання їхніх зусиль та ресурсів для досягнення конкретної мети політичної діяльності у контексті електоральних циклів» [22, с. 336]. Така коаліція може бути як «передвиборчою», так і «післявиборчою». Водночас, на нашу думку, подібне визначення не точне, зважаючи на те, що з метою визначення об'єднань кількох політичних партій чи громадських організацій перед парламентськими виборами застосовується ряд понять: виборчий блок, союз, рух, платформа, альянс тощо. А коаліція формується вже у випадку проходження політичних партій до парламенту.

Як слушно зазначає Т. Черпак, «в наукових дослідженнях вітчизняних авторів можна знайти теоретико-правові аспекти функціонування парламентської більшості (коаліції), а також відносин більшості з меншістю (опозицією). Таким чином, поняття коаліції розглядається як формалізований інститут з точки зору характеристик його діяльності відповідно до нормативної бази або ж як політичний суб'єкт парламентського контролю за урядовою діяльністю та складова механізму стримувань і противаг» [45].

У нашій державі коаліція визначається на законодавчому рівні як «сформоване за результатами виборів і на основі узгоджених політичних позицій та на засадах, установлених Конституцією України і цим Регламентом, об'єднання депутатських фракцій, народних депутатів, до якого входить більшість народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради» [49, ст. 61].

Також це поняття закріплено Законом України від 08.12.2004 № 2222–IV, відповідно до якого у Конституцію України внесено «істотні зміни в частині розподілу повноважень між гілками влади. Коаліція депутатських фракцій з'явилася окремим суб'єктом, без якого неможлива робота

парламенту і уряду» [58].

Таким чином, в межах нашого дослідження, коаліція розглядається як впорядкованість груп в процесі боротьби за отримання і утримання влади.

1.2. Основні підходи до класифікації коаліцій

Класифікація коаліцій сприяє кращому розумінню їх значення і ролі у політичному житті країни.

Французький політолог М. Дюверже став першим дослідником, який звернув увагу на проблему створення класифікації коаліцій. У науковому дослідженні під назвою «Політичні партії» вчений запропонував розрізнити серед спілок партій, в залежності від тривалості існування об'єднання, коаліції та альянси [30]. Варто зазначити, що у якості спілки партій автор розглядав будь-яке їх об'єднання. Якщо таке об'єднання функціонує достатньо довгий час і є «тривалим союзом» [30], то воно вважається альянсом. «Епізодична угода партій», тобто недовговічне об'єднання визначається коаліцією. Отже, першим критерієм поділу у класифікації М. Дюверже виступає тривалість існування партійного об'єднання. Емпіричними прикладами альянсів автор вважає об'єднання лівих партій Франції у 1902, 1924 і 1936 роках, зважаючи на їх тривале функціонування. Своєю чергою коаліціями дослідник визнає «стихійну кооперацію лівих партій, властиву кожному електоральному циклу французької політики початку ХХ століття» [30].

Рівень формування партійних об'єднань є другим критерієм класифікації М. Дюверже. Виходячи з нього, автор розрізняє передвиборчі, парламентські та урядові альянси.

М. Дюверже вказував, що передвиборчі коаліції бувають різними: деякі партії об'єднуються перед виборами для створення спільних виборчих списків, інші партії знімають своїх кандидатів на користь інших партій, а натомість їхні партнери роблять те саме в іншому окрузі, де у кандидата від

першої партії вище шанси виграти вибори, партії можуть створювати коаліції проти будь-якої партії. Такий поділ передвиборних коаліцій за цілями цілком доречний, проте він ґрунтується лише на політичній практиці Франції та Німеччини першої половини ХХ століття.

На парламентському рівні коаліції створюються між партіями, а точніше, їх парламентськими фракціями. Іноді до такої коаліції можуть входити й незалежні депутати, які не належать до жодної з партій. Такі коаліції різноманітні. М.Дюверже виділяє парламентські коаліції, які виступають проти уряду чи, навпаки, підтримують його. Коаліційний уряд завжди доповнений парламентською коаліцією. Парламентські коаліції нерозривно пов'язані з урядом: вони його формують та підтримують його ініціативи. М. Дюверже також виокремлює коаліції підтримки. Вони виникають, коли об'єднання партій у парламенті створюється без претензій на місця в уряді, але при цьому підтримує уряд та його ініціативи. Така ситуація характерна для урядів меншини, які не спираються на більшість у парламенті і змушені звертатися за підтримкою до партій, які формально не беруть участі в уряді [57].

Третій рівень створення коаліцій – урядовий. Іншими словами йдеться про коаліційний кабінет. Він виникає, коли жодна з партій не має більшості в парламенті, для формування уряду створюється коаліція, в якій члени кабінету міністрів належать як мінімум до двох різних партій. М.Дюверже не вказує на спеціальні типи коаліцій на парламентському рівні, він лише обмежується аналізом зв'язків між передвиборчими та урядовими коаліціями та аналізом відносин між партіями в коаліційному уряді.

Запропонований М.Дюверже критерій поділу коаліцій за рівнем їх створення безсумнівно є одним із найважливіших у дослідженнях коаліцій. Його цінність полягає в тому, що він вказує на динаміку функціонування коаліцій у демократичному політичному процесі, де парламент відіграє центральну роль. Розподіл коаліцій на передвиборчі, парламентські та урядові видається не лише виправданим, а й необхідним для того, щоб краще

зрозуміти специфіку функціонування коаліцій у будь-якій демократичній політичній системі.

Ще одна класифікація, запропонована М. Дюверже, це класифікація, що ґрунтується на ідеологічному критерії. Відповідно до нього автор виділив праві, ліві, центристські коаліції, коаліції партій стоять на крайніх позиціях та «національні спілки». Будучи представником європейської школи політичної науки, М. Дюверже не обійшов стороною питання ідеологічного розмежування партій. Очевидно, що коаліції легше створювати між партіями, які найбільш близькі за своїми переконаннями, цінностями та програмами. Найчастіше виникають саме такі ідеологічно близькі коаліції. Проте трапляються і випадки коаліцій «національного єдності» – об'єднання всіх великих партій країни в умовах надзвичайного стану або воєнного часу. Дуже рідко на практиці зустрічається об'єднання ідеологічних противників, але й такі випадки були в історії довоєнної Франції та Веймарської Німеччини.

Очевидно, що жодна коаліція у реальному житті не може обійтися без узгодження своїх ідеологічних програм та настанов. Найчастіше можна почути про створення у тій чи іншій державі центристської коаліції, коаліції лівих сил тощо. Обмеженням тут може бути лише те, що, по-перше, часто дуже складно правильно розташувати партії на шкалі праві-ліві, по-друге, деякі коаліції можуть займати такий великий політичний простір, що визначити їхню ідеологічну приналежність до центру або до іншої частини стає дуже проблематично, і по-третє, саме поняття ідеологічної шкали часто втрачає сенс у результаті змішування ідеологічних установок та популізму партій [56].

З часом з'явилися нові випадки коаліційної взаємодії партій, а отже, нові теорії та нові класифікації коаліцій. Так, англійський дослідник коаліцій В. Богданор сформулював власний варіант типологізації коаліцій, беручи за основу критерій рівня їх створення.

На думку вченого, на передвиборному рівні коаліції формуються між

партнерами, які бажають покращити свої електоральні результати за рахунок скоординованих та узгоджених дій. Партії домовляються про стратегічне висування депутатів в округах, як це часто бувало у Великій Британії та Франції на початку ХХ століття, або про агітацію серед електорату щодо голосування за ту чи іншу коаліційну партію в різних списках у державах зі змішаною виборчою системою, як це іноді траплялося у Німеччині після Другої світової війни.

На парламентському рівні В. Богданор виділяє коаліції, засновані на угодах, та коаліції, засновані на так званій «змінній більшості». Останній термін описує ситуації, пов'язані із пошуком урядом меншини підтримки у парламенті. Оскільки більшість, необхідна для ухвалення рішення в парламенті, може складатися з різних партій у різний період часу, така нестійка ситуація отримала назву «більшості, що змінюється».

Зрештою, на урядовому рівні англійський автор виділяє надвеликі коаліції національної єдності та звичайні коаліції, які розділяють урядову владу між членами коаліції. Надвеликі коаліції формуються під час воєнного часу та надзвичайних умов. Прикладами таких урядів є коаліційні кабінети, створені у Великій Британії під час Світових воєн ХХ століття. Коаліції, націлені на поділ урядової влади, є найпоширенішим типом коаліцій біля континентальної Європи [49].

Запропонована класифікація є вдалим прикладом аналізу коаліцій із погляду рівня створення. Безперечним плюсом є широка емпірична база, на якій ґрунтується В. Богданор. Однак при виділенні підтипів коаліцій на різному рівні автор не вказує підстав для подальшого поділу. Таким чином, не зовсім зрозуміло, яким чином виділяються типи, наприклад, парламентських коаліцій. Варто зазначити також, що у сучасній практиці коаліцій надвеликі коаліції є не урядами національної єдності, а результатом політичного компромісу партій за умов конкретної політичної ситуації.

Автором ще однієї типології політичних коаліцій є китайський вчений Х. Ванг, який класифікує коаліції за чотирма критеріями – сфера її

діяльності, тривалість існування, мета і статус коаліції у суспільних відносинах.

У політичній сфері дослідник ідентифікує міжнародні, військові, міжпартійні коаліції, а також коаліції між громадськими групами. В економіці коаліції представлені міжнародними організаціями та економічними конгломератами, зокрема об'єднаннями компаній для поділу праці. Культурна сфера суспільного життя представлена технологічними, релігійними та етнічними («сімейними») коаліціями. Технологічні коаліції виступають доповненням до економічних та мають на меті обмін технологіями між їх учасниками. Релігійні коаліції формувалися в історії релігійних воєн та були союзами між релігійними об'єднаннями та сектами. Етнічні коаліції передбачають об'єднання людей за расовим чи етнічним принципом, при цьому вони можуть створюватися між людьми як з однаковими, так і з різними етнічними ознаками. Останні, за твердженням вченого, часто є «дружбою проти третьої сторони» [58].

На базі часового критерію Х. Ванг ідентифікує коротко-, середньо- і довгострокові коаліції. Тривалість їх існування детермінується цілями, котрі ставляться коаліцією. Проте у різних сферах громадського життя тривалість існування коаліцій розглядається по-різному. Тому автор вводить додатковий показник – операційні цикли. Коаліції, які не здатні пройти хоча б один операційний цикл свого існування, отримують назву короткострокових. Ті, які профункціонували більше одного, але менше трьох циклів, називаються середньостроковими, а ті, що існують більше трьох, – довгострокові коаліції. У сферах економіки та культури цей цикл складає один рік. У політичній сфері тривалість існування об'єднань визначається електоральними циклами, що, як правило, тривають 4–5 років. Дослідник вважає за доцільне використовувати такий показник для класифікації міжнародних коаліцій.

Найважливіший показник типології Х. Ванга – мета, з якою створюють коаліції. Вчений ідентифікує інституційні, конституційні, портфельні коаліції, активні коаліції та коаліції задля реалізації політики. Конституційна

коаліція – об'єднання груп для започаткування загального соціального порядку, наприклад, державницькі засади. Інституційні коаліції формуються політичними учасниками для створення чи зміни інституційного ладу. Приклади можна знайти в альянсах організацій, які відстоюють громадянські права. Портфельні коаліції – термін, який використовується для позначення об'єднань між партіями, чия головна мета – отримання портфельів міністрів в урядах. Такі коаліції можуть формуватися як перед виборами, так і після, тому порівнювати урядові коаліції із портфельними було б некоректно. У коаліціях, спрямованих на політичну реалізацію та коаліціях активності, беруть участь конкретні об'єднання, що укладаються час від часу різними учасниками і спрямовані на досягнення невеликих цілей у короткостроковій періоді.

Заключним критерієм поділу вчений визначає соціальний статус політичних коаліцій. Автор розуміє статус, як характеристику рівня створення коаліцій, їх величини та ефективності. Подібним чином визначається широкий спектр різних типів коаліцій. Виділяються об'єднання на міжнародному, внутрішньодержавному та місцевому рівнях. При цьому зазначається, що учасниками таких коаліцій можуть бути групи або організації, включаючи державу. В залежності від розміру розрізняють великі, середні та малі коаліції, а за потужністю – сильні, коаліції середньої потужності та слабкі.

Розглянута типологія є дуже великою, і серед подібних досліджень є найбільш докладною. Однак у цій подробиці полягає її певна слабкість. По-перше, автор пише не так про політичні коаліції, як про коаліції взагалі. На мою думку, політичні коаліції повинні задовольняти тим самим вимогам, що і всі політичні явища: вони повинні торкатися інтересів великих груп людей, і в них має бути політична влада або прагнення її мати. Так, в економічних чи культурних коаліціях немає центрального елемента – політична влада. При класифікації політичних коаліцій слід обмежитися лише політичною сферою і не виходити за її межі, інакше вже йтиметься про соціальні коаліції.

По-друге, як вже було зазначено вище, як підстави для класифікацій повинні бути обрані найбільш суттєві ознаки та властивості, які розкривають сутність досліджуваних об'єктів. Мета створення коаліцій є важливим критерієм поділу, проте виділені типи коаліцій можуть збігатися, так, наприклад, портфельні коаліції між партіями практично завжди мають на увазі реалізацію спільної урядової політики, а конституційні коаліції (у термінах Х. Ванга), безперечно, створюють нові інститути, наприклад держава. Чи соціальний статус є вирішальною ознакою різних коаліцій?

У класичній теорії коаліцій, одним із засновників якої був У.Райкер, розмір коаліції виступає найважливішим показником, за яким визначається, чи є коаліція виграє, здатна досягти своєї мети чи ні. Однак просте розподіл на слабкі і сильні коаліції, а також приклади, що наводяться Х. Вангом, виглядають дещо спрощеними, що не відображають суті багатьох коаліційних взаємодій. Незважаючи на вищезгадані недоліки підхід до типології коаліцій, запропонований Х. Вангом є в якомусь сенсі унікальним, оскільки це єдине дослідження, яке стосувалося виключно питання створення типології політичних коаліцій.

Український науковець В. Мироненко виділяє наступні типи політичних коаліцій:

«← коаліція між двома і більше політичними партіями – політичні партії погоджуються працювати разом для максимізації вигід від перебування при владі чи посилення своїх позицій у законотворчому процесі;

– коаліція між виборними чиновниками – державні службовці високого рангу погоджуються координувати свою діяльність або ж принаймні не створювати перешкод один одному для досягнення взаємної вигоди. Ці умови можуть бути підтримані політичними партіями в законодавчому органі чи політиками з конкретного регіону, які погоджуються працювати разом для досягнення спільної мети;

– коаліції між політичними партіями та громадськими організаціями: громадські організації можуть створювати коаліції з політичними партіями

для надання їм допомоги і реалізації спільного порядку денного;

– коаліції між громадськими організаціями – громадські організації можуть погодитися на об'єднання зусиль на політичній арені для впливу на результати виборів чи голосування щодо конкретного законопроекту в законодавчому органі» [24, с. 51].

Ми погоджуємося з думкою В. Мироненка, який пропонує комплексний підхід до класифікації коаліцій за основними та другорядними критеріями, відповідно до якого, «до перших належать: 1) кількість учасників, 2) кількість політичних партій, 3) ідеологія та ідеологічна близькість учасників та 4) поділ повноважень між учасниками; другорядні чинники представлені: а) датою створення, б) ступінню формалізації, в) ціллю створення, г) терміном існування; д) процедурою утворення коаліційного уряду; е) статусом парламентської партії, що приступає до формування коаліції» [24].

1.3. Парламент як середовище для формування коаліції

Насамперед відзначимо, що коаліція виступає одним із структурних елементів парламентських об'єднань, які Ю. Кісель трактує як «добровільне об'єднання народних депутатів різних фракцій та груп, які мають суміжні погляди щодо центрального аспекту їхнього згуртування, що ґрунтується на політичній, неполітичній або змішаній моделі формування групових інтересів задля повної реалізації наявного особистісного потенціалу його учасників для досягнення пріоритетних цілей державного значення» [15], відносячи до останніх також більшість, фракції та опозицію (рис. 1.1).

Формування коаліцій є найважливішою частиною політичного процесу у державах із парламентськими формами правління. У таких державах уряд формується політичною партією чи коаліцією партій та відповідає перед парламентом. Глава держави у цьому процесі відіграє незначну, часто лише церемоніальну роль, а вся «реальна» політика зосереджується на

парламентському рівні.

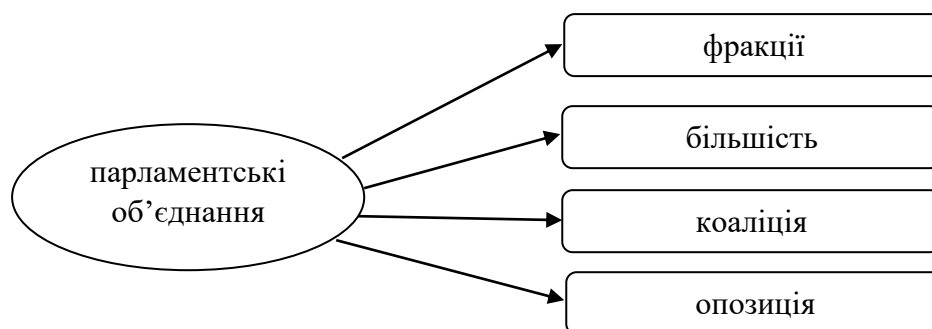

Рис. 1.1 Структурні елементи парламентських об'єднань [15]

Складність процесу формування уряду в демократичних парламентських системах пов'язана з тим, що одна партія рідко може претендувати на одноосібний контроль над парламентом і урядом. Це означає, що в парламентських системах у більшості випадків жодна партія не зможе поодиноці сформувати уряд, який би спирався на стабільну парламентську більшість. У такій ситуації для формування стійкого уряду необхідно сформувати коаліцію парламентських політичних партій, які створять надійну опору уряду та забезпечать його стабільне функціонування. Насамперед актуальність дослідження формування коаліцій у парламентських системах пов'язана з центральним місцем коаліцій у політичному процесі парламентських систем.

Можна з упевненістю сказати, що весь політичний процес у парламентських системах можна дивитися крізь призму коаліцій. Усі політичні актори у парламентських системах так чи інакше пов'язані з коаліційними практиками. Так, поведінка політичних партій у парламентських системах багато в чому може бути пояснена в контексті їхньої коаліційної політики.

На думку М. Турика, безпосередньо «дефініція «парламентська коаліція» показує, що йдеться про союз, укладений між двома різнорівневими організаційними структурами: структурою представницької

демократії та структурою виконавчої влади. У першому разі дана коаліція представляє інтереси народу як суверенна, контролює їх забезпечення парламентськими методами, у другому варіанті – втілює інтереси політико-економічних груп. Організаційна структура вищого рівня цілком може генерувати організаційну систему нижчого рівня, контролювати її, спрямовувати, взаємодіяти, але не укладати з нею союзу. Результат такого союзу в державі є правовим і управлінським абсурдом» [42].

Зазначимо, що процес створення коаліції вимагає результативної співпраці політичних партій з громадянським суспільством. Сутність такої діяльності полягає у досягненні (від найлегшого до найскладнішого):

«– згоди не конкурувати – політичні партії та кандидати можуть вирішити, що вони просто не конкуруватимуть за ті ж самі місця чи округи. Вони можуть також вирішити, що не будуть голосувати проти законодавчих ініціатив одна одної. Такий тип співробітництва може бути публічним і відомим усім громадянам чи таємним і приховуватися від публіки;

– об'єднання сил заради чогось / ідеї – політичні партії можуть публічно заявити, що вони підтримують програму одна одної. Це не вимагатиме від них спільної роботи чи поділу ресурсами більше, ніж це потрібно для публічної демонстрації підтримки;

– розподілу ресурсів – кандидати чи політичні партії поєднують свої ресурси, щоби перемогти іншого кандидата, партію чи коаліцію» [24, с. 51].

Створення парламентських коаліцій може бути розглянуте як прояв парламентської демократії та описане як «лад, який за своєю суттю полягає у формуванні населенням правлячих команд через механізм виборів» [14, с. 6]. Згідно з думкою експертів, модель парламентської демократії найбільш відповідає двопартійній системі, оскільки у двох великих партій однакові можливості виграти на виборах, що дозволить їм сформувати уряд або, у протилежному випадку, перейти в опозицію.

На думку Ю. Шведа, для формування парламентської коаліції необхідні наступні умови:

«1) наявність вільної конкуренції політичних сил, за якої вони намагаються отримати максимальний доступ до влади, але неспроможні здійснювати її самостійно;

2) розпорошення політичних сил, яке виражається в тому, що жодна партія і жодний політичний блок неспроможні отримати абсолютну перевагу;

3) поляризація політичних сил у парламенті» [24, с. 276–278].

Т. Гончарова виділяє ряд чинників, які впливають на стабільність парламентської коаліції, а саме:

«– чинники соціально-політичного середовища (контексту) – невизначеність трансформаційного процесу; електоральний розкол; система соціального капіталу та довіри; чинна нормативна база;

– чинники коаліції, що характеризують учасників – розмір учасників коаліції; розмір майбутньої коаліції; система довіри між учасниками коаліції; наявність партії медіатора; характеристика попередніх взаємовідносин між учасниками; ідеологічна близькість учасників;

– чинники коаліційного переговорного процесу – тривалість переговорів; хід переговорного процесу; характеристики коаліційної угоди» [9].

У парламентських демократіях саме коаліції партій, що формують уряд, приймають рішення про розподіл міністерських портфелів [59]. Ранні теорії формування коаліцій звертали особливу увагу на цей процес, оскільки саме урядові посади розглядалися як основна мета політичної боротьби між партіями. Державна кар'єра міністрів у парламентській системі безпосередньо залежить від долі коаліції, яку вони представляють.

Розпуск парламенту та дострокові вибори також залежать від життєздатності урядової коаліції. У разі розбіжностей між партнерами щодо коаліції та неможливості прийняти якое політичне рішення, коаліція розпадається, а отже, потрібне певне «перезавантаження» політичної системи. Для цього парламент розпускається і призначаються нові парламентські вибори. Як правило, парламент розпускає главу держави за

поданням глави уряду.

Також, як слушно відзначає О. Совгіря, «питання формування парламентської коаліції тісно пов'язане з існуванням різних виборчих систем. За мажоритарної системи зростання числа голосів може призвести до проходження до парламенту двох головних партій, отже, до збільшення вірогідності того, що одна з них сформує уряд самостійно. Система ж пропорційного представництва може збільшити число партій і зменшити вірогідність того, що одна партія отримає більше половини місць» [59, с. 263–264].

Таким чином, коаліції та парламентські системи багато в чому нерозривно взаємопов'язані. Якщо жодна з партій не має парламентської більшості, то вся життєздатність політичної системи залежить від уміння і здатності політичних лідерів та їхніх партій домовитися між собою про створення коаліційного уряду.

Отже, парламент виступає як ключове середовище для формування коаліцій, де політичні гравці об'єднують зусилля для спільного керівництва країною.

Висновки до розділу 1

Визначено, що коаліція розглядається як впорядкованість груп в процесі боротьби за отримання і утримання влади.

Комплексний підхід до класифікації коаліцій дозволяє розподілити останні за основними та другорядними критеріями, при цьому, основними є: 1) кількість учасників, 2) кількість політичних партій, 3) ідеологія та ідеологічна близькість учасників та 4) поділ повноважень між учасниками; а другорядними: 1) дата створення, 2) ступінь формалізації, 3) ціль створення, 4) термін існування; 5) процедура утворення коаліційного уряду; 6) статус парламентської партії, що приступає до формування коаліції.

Показано, що парламент виступає як ключове середовище для

формування коаліцій, де політичні гравці об'єднують зусилля для спільного керівництва країною. Якщо жодна з партій не має парламентської більшості, то вся життєздатність політичної системи залежить від уміння і здатності політичних лідерів та їхніх партій домовитися між собою про створення коаліційного уряду.

При цьому, парламентська коаліція – це спільна угода або об'єднання різних політичних сил в парламенті з метою утворення більшості, яка дозволяє їм спільно визначати курс країни або брати участь у роботі уряду. Це форма взаємодії між різними партійними фракціями для досягнення консенсусу та забезпечення стабільності в парламентському уряді.

РОЗДІЛ 2

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ КОАЛІЦІЙ

2.1. Європейський досвід формування парламентських коаліцій

Апелюючи до досвіду провідних європейських країн, відзначимо, що процес формування коаліції, незважаючи на те що право розвинутих зарубіжних країн визначає вирішальну роль парламентських фракцій в організації діяльності парламенту, мало регламентований.

Наприклад, у країнах з тривалою історією парламентаризму (Великобританія, Німеччина, Франція) процедури взаємодії парламентської більшості та опозиції не мають нормативно-правової форми. У законодавстві цих країн, що регулює функціонування парламенту, не визначено нормативних положень щодо утворення парламентської більшості на партійній підставі та не визначено умовою для утворення уряду наявність парламентської коаліції.

У реальних обставинах у країнах, де парламентська культура на високому рівні, завжди спостерігається внутрішній розподіл на більшість та опозицію. Водночас цей розподіл здійснюється із виразним дотриманням принципів та прав опозиції.

У Німеччині після парламентських виборів, якщо сформовано більшість в Бундестагу, обирають канцлера, який традиційно є лідером партії, що здобула перемогу. Після цього президент, узгоджуючись із канцлером, формує склад кабінету міністрів.

Аналогічна ситуація спостерігається і в Чехії: партія-переможниця або утворена коаліція, після узгодження з президентом, висуває кандидатуру на посаду прем'єр-міністра. Коаліція повинна підтримати цього кандидата більшістю голосів, і лише після цього створює уряд. Цікаво, що обраний прем'єр-міністр може об'єднувати цю посаду з керівництвом політичною

партією, і схожа політична традиція існує також у Австрії та Німеччині.

У Італії партія, що здобула перемогу, або утворена коаліція з партій, що складають більшість, може, за погодженням з президентом, обраного в парламенті, призначати прем'єр-міністра та створювати уряд. У Іспанії, за узгодженням із королем, коаліція призначає голову уряду, який, в свою чергу, формує склад міністрів для спільної роботи.

У кількох країнах Європи (таких як Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія, та Ірландія) існує можливість формування уряду меншістю парламентських депутатів, відомого як «уряд меншості». У цих країнах право на створення уряду належить політичній силі, яка отримала більшість голосів на виборах до парламенту.

При цьому, як зазначають експерти, «партія-переможець парламентських виборів та її партнери можуть не мати більшості в парламенті. Наприклад, у Швеції уряд сформований коаліцією партій, що представлені у парламенті менше ніж 50% від його загального складу. При формуванні застосовується система «негативного парламентаризму». Так, для обрання прем'єр-міністра достатньо, щоб за його кандидатуру не проголосували більше половини депутатів від загального складу парламенту. Можливість формування уряду меншості є конституційною нормою Швеції» [3].

Загалом, покликаючись на дослідження К. Строма, відзначимо, що «із взятих за основу 323 урядів уряди меншості утворювались у 114 випадках, що становить 35,3%, або приблизно 8 кабінетів меншин – на одну країну, чи більше двох таких кабінетів – на країну протягом одного десятиліття» [47].

Досвід Данії та Швеції наголошує, що для успішного формування коаліції необхідне об'єднання навколо спільної програми дій, яка має загальну підтримку з боку всіх учасників коаліції. Така програма є ефективним інструментом політичної координації між партіями-учасниками під час впровадження політичних заходів.

Стабільність коаліції в значній мірі залежить від обраного процесу її

формування, а правильна реалізація цього процесу допомагає подолати можливі конфлікти між її учасниками. Міжнародний досвід підтверджує, що важливим етапом у створенні стійкої коаліції є ефективний підготовчий процес. Із шведської та датської практики ми бачимо, що «для створення успішної коаліції критичними є її базування на спільній програмі дій, яку однаково підтримують всі партії-учасники, і створення всередині уряду ефективних органів політичної координації між ними при реалізації політики» [60].

Іншим важливими чинниками для забезпечення стабільності коаліції, зокрема, є обмежена кількість її учасників, спільні ідеологічні платформи, а також наявність чи відсутність більшості у парламенті, що, як правило, визначає хід коаліційних переговорів. Формування коаліції, потенційними членами якої є дві партії, що мають більшість в парламенті, та чотири, які цієї більшості не мають, може бути завданням різного рівня складності. До того ж, необхідність вести переговори в парламенті із партіями, які не входять до коаліції, для отримання підтримки законодавчих ініціатив уряду може додатково ускладнювати процес забезпечення стабільності в коаліції. У пошуках компромісу між партіями також може виникнути ускладнення зі зростанням кількості учасників коаліції. Однак варто зауважити, що всі ці фактори, в ході політичної координації всередині коаліції, мають вторинний характер, впливаючи лише на обсяг роботи для відповідних інституцій та осіб.

За відсутності засобів політичної координації обмежена кількість учасників коаліції та їх ідеологічна однорідність самі по собі не є достатніми передумовами для утворення стійкого уряду. Так, досвід Польщі та Фінляндії та підтверджує, що стійкість коаліції не обов'язково пов'язана з чисельністю її учасників.

Одна з найбільш стійких парламентських коаліцій у Фінляндії, відома як коаліція-веселка, була сформована у 1995 році та об'єднала п'ять партій. Навіть при значній кількості учасників і їхній ідеологічній різноманітності ця

коаліція здатна була забезпечити стабільність протягом всього періоду повноважень парламенту.

Цілком протилежним прикладом є Польща у 1993-1997 роках. «Лівий демократичний альянс і Польська партія селян, які разом володіли стабільною більшістю в Сеймі (близько 66% місць), утворили коаліцію, що давала всім підстави очікувати створення стабільного уряду. Однак за ці чотири роки в Польщі змінилося три уряди» [61]. Як слушно зазначав польський політолог Збігнев Кельмінський, «політична боротьба і суперечки з приводу політичної програми між цими двома партіями повторювалися навіть частіше, ніж це було раніше між п'ятьма або семи спільно керуваними групами» [61].

Відмінність полягала у різних процедурах формування та координації діяльності коаліцій. У Польщі попередня практика створення коаліційних урядів була вкрай обмеженою. Виходячи з викладеного, механізми формування коаліції та забезпечення її стабільності працювали лише на початковому етапі. У розвинених демократіях з довготривалою історією функціонування стабільних коаліцій подібні механізми постійно піддавалися вдосконаленню.

Зазвичай, перед утворенням коаліції партія, яка має найбільше шансів створити її, запускає серію внутрішніх семінарів із своїми потенційними коаліційними партнерами. Основна мета подібних семінарів – вислухати позицію своїх майбутніх або поточних партнерів щодо різноманітних політичних питань та обговорити з ними ключові проблеми, що постають перед майбутнім урядом. Зазвичай цей процес призводить до зближення поглядів різних партій на обговорювані питання. Структура семінарів передбачає, що від кожної партії присутні основні представники, а також фахівці, які спеціалізуються в конкретних темах. Запрошені зовнішні доповідачі та незалежні експерти висловлюють свої погляди на різні аспекти фінансової політики, енергетики, житлової політики та монетарної політики тощо. Згодом настає черга сесії питань і відповідей. Після того, як запрошені

гості розходяться, політики ведуть обговорення між собою. Важливо відзначити, що на таких заходах не приймають жодних рішень, оскільки сама дискусія є ключовою.

Початок формування коаліції може відбутися як перед проведенням виборів, так і після них. Ключовою умовою успіху переговорів є правильно обраний предмет для обговорення. Для успішного створення коаліції необхідно розуміти позиції своїх партнерів та мати спеціальні майданчики, де ці позиції можуть бути неформально обговорені, а політикам необов'язково виступати перед публікою. Один з варіантів, який успішно застосовується в деяких країнах, – це форма внутрішніх семінарів неформального характеру для депутатів.

На підставі досвіду стабільних коаліційних урядів визначено, що ключовим етапом у формуванні коаліції є детальне узгодження програми дій майбутньої коаліції між всіма її учасниками. Розподіл міністерських посад варто проводити лише після узгодження програми та отримання принципового рішення щодо створення коаліції. Цей розподіл повинен відповідати пропорційному представництву кожної партії в парламенті. Деякі країни визначили процедуру призначення міністрів, яка регулюється окремими положеннями, на які зазвичай посилаються учасники коаліції. Використання таких положень дозволяє мінімізувати час, який витрачається на суперечки стосовно розподілу урядових посад.

При утворенні коаліційного уряду, окрім забезпечення ефективної функціональної координації всередині нього, виникає необхідність у політичній координації між учасниками коаліції та всередині їхніх партій.

Насамперед, постають нові політичні питання, і потрібно постійно досягати згоди щодо позицій з них. У протилежному випадку в коаліції з часом збільшиться кількість конфліктів, що може призвести до непродуктивності та, в кінцевому рахунку, до розпаду коаліції.

Також необхідно взаємодіяти та передавати інформацію всередині партії-учасниці коаліції: між партійними структурами, представниками партії

в парламенті і уряді. Рішення уряду завжди є компромісом між різними партіями, який часто не повністю співвідноситься з програмою конкретної партії. Відсутність внутрішньопартійної координації та обміну інформацією може призвести до незадоволення депутатів щодо зміни позицій представників партії в уряді.

Брак засобів координації може призвести до того, що деякі учасники коаліції можуть відхилитися від неї під час реалізації державної політики. У такому випадку уряд ризикує втратити підтримку своїх однопартійців у парламенті, що ускладнить проходження законодавчих ініціатив та може призвести до його відставки. Наприклад, ситуація в Польщі, де за чотири роки змінилося три уряди, виникла через відсутність ефективних механізмів координації. Чиновники виявилися занадто віддаленими від власної партії та її представників в парламенті. Парламентарії не відчували прямий зв'язок із своїми урядовими представниками і не бажали нести відповідальність за політику уряду.

Як правило, забезпечення політичної координації здійснюється за допомогою взаємодії різних механізмів, таких як правила обміну інформацією, неформальні структури, а також спеціальні органи, які відповідальні за політичну координацію всередині уряду і взаємодію між урядом і парламентом.

У всіх країнах, де уряд формують коаліції існують ключові органи, які відіграють важливу роль у вирішенні політичних конфліктів та подоланні внутрішніх протиріч у коаліції і уряді. Зазвичай такі спеціальні органи, відповідальні за політичну координацію, створюються всередині уряду. Вони виконують функцію остаточного узгодження політичних рішень перед їхнім винесенням на урядові засідання.

В окремих країнах, таких як Швеція, подібний орган несе також відповідальність за координацію між урядом і парламентом.

Як зазначає А. Вульф, «такий політичний орган Данії займається тільки політичною координацією всередині уряду. Координаційний комітет

Кабінету Міністрів Данії, на відміну від інших комітетів уряду, є наполовину формальним, сформованим на основі політичних критеріїв. У нього входять політичні лідери коаліції (4-6 чоловік) і всього кілька державних службовців високого рівня. Інші міністри можуть бути запрошені тільки для обговорення тих питань, за які вони відповідають. Цей комітет займається вирішенням суто політичних конфліктів, а всі інші питання передають до Комітету з економічних питань» [48].

Останній є ще одним важливим координаційним органом, який забезпечує обговорення питань економічної політики та планування бюджету. Головою цього комітету є міністр фінансів. Комітет, який активно взаємодіє з усіма ключовими політичними ініціативами, що впливають на бюджет, і формує відповідні рішення для розгляду Кабінетом Міністрів у справах щорічного бюджету, доповнюється паралельним комітетом, що складається з високопосадовців державної служби. Справи, що виходять за межі компетенції Комітету з економічних питань, передаються до розгляду Координаційного комітету.

Загалом, відзначимо, що європейський досвід формування парламентських коаліцій різний і значною мірою визначається особливостями політичних систем різних країн. Водночас, основні аспекти цього процесу передбачають:

- багатопартійність: У країнах з багатопартійною системою виборів, де існує велика кількість партій, формування коаліцій може бути важливим елементом політичної стабільності;

- пропорційну систему виборів: країни з пропорційною системою виборів частіше мають необхідність утворювати парламентські коаліції, оскільки різні партії представлені у парламенті відповідно до виборчого результату;

- конкуренцію між двома великими партіями: у системах із двома великими домінуючими партіями створення парламентських коаліцій може виявитися менш важливим, оскільки одна партія може здобувати абсолютну

більшість місць;

– політична культура: традиції та особливості політичної культури також впливають на формування коаліцій. У країнах з високим рівнем компромісу та співпраці може бути легше укласти угоди між партіями;

– кризові ситуації: у періоди політичних криз або після виборів, де немає чіткої більшості, формування коаліцій може бути вирішальною для утворення стабільного уряду;

Як висновок зазначимо, що формування парламентських коаліцій залежить від конкретних обставин і контексту кожної країни, а також від політичних традицій та інституцій.

2.2. Правові засади становлення парламентської коаліції в Україні

Базові основи створення парламентської коаліції або ж коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України були визначені у Законі України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. Законодавчі зміни до Конституції, що стали чинними з 1 січня 2006 року, послужили підґрунтям для утворення Коаліції демократичних сил в Українській Верховній Раді V скликання, яка була сформована вже 22 червня того ж року.

Як наслідок, Україна є мало не єдиною європейською державою, у якій нормами Основного Закону закріплений обов'язковий порядок формування парламентської більшості зі складу депутатських фракцій. Так, згідно з частиною 6 ст. 83 Конституції, «у Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу парламенту. Ця коаліція формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання новообраного парламенту або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді» [19]. Відповідно до ст. 90

Конституції, «несформування у встановлений строк коаліції депутатських фракцій є підставою для дострокового припинення повноважень законодавчого органу» [19]. Нагадаємо, що конкретна реалізація цього положення в практиці у 2007, 2014 та 2019 роках служить яскравим прикладом ефективності відповідних конституційних норм, які становлять складові парламентської відповідальності.

Разом з тим, на думку О. Совгирі, «під загрозою дострокового припинення повноважень парламенту можуть об'єднуватися фракції ідейно далекі та несумісні, що в кінцевому підсумку негативно позначатиметься на стабільності діяльності як самої коаліції, так і парламенту в цілому та утвореного нею Уряду» [39].

Отже, як слушно підкреслює В. Мироненко, «народними депутатами України була закріплена обов'язковість створення коаліції, а цей конституційно-правовий інститут перетворився на імперативного суб'єкта конституційно-правових відносин усередині парламенту та у взаємодії його з Президентом та Урядом України» [24].

Зміни у тексті Конституції, які залишили деякі ключові аспекти, зокрема, стосовно утворення коаліції, невизначеними, призвели до повторних звернень суб'єктів права до Конституційного Суду України із вимогою офіційного роз'яснення певних конституційних положень.

Це особливо виразно виявилось, зокрема, під час ухвалення Конституційним Судом України значущих рішень, які порушували питання функціонування парламентської коаліції у 2008 та 2010 роках.

Не менш резонансним була ухвала Конституційного Суду України по справі згідно конституційного подання 62 народних депутатів стосовно конституційності (відповідності нормам Конституції України) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 21 травня 2019 року №303/2019 [21].

Своїм рішенням Конституційний Суд України визнав вищевказаний

Указ таким, що відповідає Конституції України.

Зокрема, суд зазначає, що «Верховна Рада України (VII скликання) 21 лютого 2014 року змінила редакцію статті 83 Конституції України, доповнила її положеннями щодо коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України. Також відповідно до нової редакції статті 90 Президент був наділений правом достроково припинити повноваження Верховної Ради у випадку невиконання вимог статті 83 щодо формування коаліції депутатських фракцій у парламенті» [21].

Разом з тим, «Верховна Рада України (VIII скликання), обрана на позачергових виборах 26 жовтня 2014 року, протягом строку своїх повноважень не відновила у Регламенті Верховної Ради України правове регулювання питання припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, з яким пов'язується початок перебігу місячного терміну формування нової коаліції депутатських фракцій і конституційне право Президента України достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо така коаліція депутатських фракцій не сформована в Україні» [21].

Зауважимо, ще у 2006 році Ю. Барабаш відзначив, що «запровадження інституту коаліції депутатських фракцій в умовах несформованої правової бази та нерозвинутої політичної системи може спричинити серйозні конфлікти як усередині парламенту, так і у відносинах між гілками влади» [5, с. 60].

Своєю чергою, у 2010-му невизначеність правового статусу коаліції відзначав А. Селіванов [38, с. 5–6].

Такої ж думки дотримувався В. Чуба: «відсутність сталих традицій і чіткої нормативно-правової регламентації статусу парламентської коаліції зумовлює плюралізм підходів до розуміння відповідних конституційних норм. Унаслідок цього процес утворення коаліцій у Верховній Раді України різних скликань після конституційної реформи 2004 р. характеризувався невизначеністю й нестабільністю» [46, с. 79].

Важливо відзначити, що включення в Конституцію положень щодо утворення коаліції депутатських фракцій та нової процедури формування уряду отримало критику від членів Венеціанської комісії. Висновок стосовно внесення змін у Конституцію України відповідним законом від 8 грудня 2004 року, який був ухвалений Комісією під час її 63-го пленарного засідання, яке відбулося 10–11 вересня 2005 року, містить наступні тези (пункти 15–20):

«← вплив формалізації процедури формування парламентської більшості на забезпечення політичної стабільності в Україні є сумнівним;

– обов'язкове формування коаліції депутатських фракцій у парламенті не узгоджується зі свободою вибору і прийняття рішень політичними партіями, гарантованою Конституцією України;

– впровадження обов'язкового створення парламентської більшості надає невеликим партіям значні важелі впливу на формування уряду, які можуть бути неадекватними їхній реальній ролі в парламенті» [7].

Зважаючи на викладене, Комісія висловила рекомендацію щодо вилучення з Конституції положень, які передбачають обов'язкове формування коаліції у Верховній Раді.

Також у п. 25 Висновку Комісія негативно оцінила ті положення Конституції, які передбачають, що глава держави висуває кандидатури на посади міністрів оборони та закордонних справ. За їхньою думкою, у зв'язку з тим, що у глави держави зберігається значний вплив на виконавчу вертикаль, це може призвести до збільшення конкуренції між прем'єр-міністром та президентом [7].

Аналіз норм Конституції України свідчить, що коаліція депутатських фракцій досягла статусу сталої парламентської більшості, основними критеріями цього статусу є наявність організаційного оформлення сталої більшості народних депутатів і постійної більшості голосів, необхідних для формування уряду, ухвалення законів та інших нормативно-правових актів українського парламенту [26].

Водночас, не слід забувати, що конституційно передбачена ситуація, яку ми спостерігаємо у Верховній Раді України IX скликання, коли коаліція не формується. Це відбувається, коли в Верховній Раді України діє депутатська фракція, до якої входить більшість народних депутатів України з конституційного складу парламенту. У такому випадку саме ця фракція користується всіма правами, які передбачені Конституцією для коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України. Таке конституційне положення є свідченням того, що, в цьому випадку, саме народні депутати України виступають суб'єктами формування сталої парламентської більшості.

Також слід брати до уваги, що «суб'єктом прийняття рішень у Верховній Раді України за будь-яких умов – наявності коаліції чи її відсутності – є народний депутат України (відповідна кількість народних депутатів України), а не фракції. А коаліція як політичне утворення на своїх зборах приймає рішення не фракційним, а персональним голосуванням народних депутатів України, які входять до її складу» [31].

У подальшому, положення Конституції про коаліцію були деталізовані у положеннях Регламенту Верховної Ради України. Спеціальний розділ цього Регламенту висвітлював і ретельно регулював юридичний статус коаліції в парламенті.

Зауважимо, що положення реформи Конституції 2004 року були відображені у Регламенті Верховної Ради України лише у 2006-му. В новій редакції цього документу, який тоді ще мав статус підзаконного нормативно-правового акта, вперше у вітчизняній конституційно-правовій практиці з'явилися правові норми, що регулювали на рівні Регламенту Верховної Ради України, як інститут коаліції, так і опозиції.

Також Регламент Верховної Ради у першій редакції 2010 року [32], що отримав статус закону, передбачав норми, що регулювали порядок утворення, функціонування та розпуску депутатських фракцій у Верховній Раді (Глава 12), а також функціонування опозиції у парламенті (Глава 13).

У той самий час відсутність практики втілення відповідних норм Основного Закону України, а також особливості внутрішнього парламентського процесу, зокрема, відсутність стійких традицій толерантної політичної співпраці між парламентською більшістю і опозицією, викликали необхідність втручання Конституційного Суду України у справи правового регулювання структури та функціонування коаліції шляхом офіційного пояснення ряду положень Конституції та законів України.

Зокрема, через постійні дискусії стосовно статусу коаліції відбулося прийняття Конституційним Судом України рішення від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України), яке визначило неконституційним внесення змін до Конституції України у 2004 році.

Унаслідок цього з вітчизняного правового поля, в тому числі Регламенту Верховної Ради України, були виключені норми щодо коаліції депутатських фракцій. Тобто, починаючи з 2010 року наша держава почала жити відповідно до нових конституційно-правових реалій, які ґрунтувалися на положеннях Конституції в редакції 1996 року.

Потреба в належному політико-правовому регулюванні функціонування парламентської коаліції та її внутрішньої організації актуалізувалася внаслідок прийняття Верховною Радою Закону України від 21 лютого 2014 року «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» [37]. Ми пам'ятаємо, що ця подія стала можливою внаслідок перемоги Революції Гідності та початку «нового етапу становлення правового регулювання політичного структурування парламенту» [39, с. 183].

Згідно з ч. 9 ст. 83 Основного Закону України, «засади формування, організації діяльності і припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України» [19]. Отже, жоден інший закон, крім Регламенту Верховної Ради України не може розвивати конституційні норми

стосовно коаліції.

Разом з тим, «у чинній редакції Регламенту Верховної Ради України, що затверджений Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI, зі змінами, відсутні будь-які згадки про таке об'єднання. Відповідні норми були вилученні з Регламенту в 2010 році внаслідок скасування Конституційним Судом України конституційної реформи 2004 року» [11].

На даний момент вказана недолік в правовому врегулюванні статусу парламентської коаліції залишається невирішеним. Водночас, беручи до уваги той факт, що, відповідно до частини 3 статті 8 Конституції України, положення Конституції України мають пряму дію, підтримуємо думку стосовно того, що відсутність подальшої конкретизації конституційних норм не може бути перешкодою для їхньої реалізації. Проте відсутність чіткого нормативного визначення постійно породжуватиме суперечки та питання щодо законності формування парламентської коаліції у Верховній Раді України.

Також, виникає питання стосовно логіки рішення Конституційного суду України з приводу участі окремих народних депутатів у коаліції депутатських фракцій, особливо враховуючи виборчу систему в країні. Такий підхід видається більш придатним для змішаної системи, аніж для народних депутатів, які обрані виключно за пропорційною системою.

Зокрема, вчені звертають увагу на те, що «суб'єктами формування коаліції депутатських фракцій є саме депутатські фракції, а не окремі народні депутати України (ч. 6 ст. 83 Конституції України). А тому підписи народних депутатів від тих депутатських фракцій, які не ухвалили рішення про входження до коаліції депутатських фракцій, мають визнаватися недійсними, а процедуру створення цієї коаліції варто визнати такою, що суперечить нормативно встановленому порядку» [23, с. 17–18]. До того ж, «невходження хоча б одного народного депутата України – члена фракції, що увійшла до коаліції – означає неправомірність входження до коаліції і всієї цієї фракції»

[44, с. 18].

Отже, становлення парламентської коаліції в Україні базується на конституційних та законодавчих засадах. Основні правові документи, що регулюють цей процес, включають Конституцію України, Регламент Верховної Ради України та Закон України «Про статус народного депутата», який визначає правовий статус народного депутата, його повноваження та обов'язки.

Водночас, особливості формування, організації діяльності і припинення діяльності коаліції депутатських фракцій не визначені у відповідному базовому законі – Про Регламент Верховної Ради України.

Зазначене дає підстави стверджувати, що інститут парламентської коаліції в Україні більшою мірою існує у політичному полі, ніж правовому.

2.3. Особливості української практики укладення коаліційних угод

Особливості регулювання функціонування парламентських коаліцій визначаються угодами про їх створення. Так, норми Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» в редакції 2010 року передбачали, що коаліція утворюється після проведення консультацій між депутатськими фракціями. «За результатами проведених консультацій за особистими підписами голів відповідних депутатських фракцій, або за рішенням депутатської фракції одним із заступників голови депутатської фракції, мала укладатися Угода про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді (далі – коаліційна угода)» [32].

Аналіз юридичної природи вказаного документа дозволяє вести мову про те, що коаліційна угода представляла собою документ, що складався з двох основних груп положень. Перша група, «політичні» положення, слугувала основою для об'єднання депутатських фракцій у коаліцію. Друга група, «організаційні» положення, визначала порядок вирішення внутрішніх організаційних аспектів діяльності коаліції та процедуру припинення її

функціонування.

На думку експертів, угода щодо створення правлячої коаліції повинна передбачати:

- «– чітке викладення основ політичного курсу нового уряду;
- викладення процедури проведення консультацій між членами коаліції та механізму прийняття рішень. Зазвичай створюється коаліційний комітет, що складається з лідерів усіх, хто входив в коаліцію партій. Цей комітет буде збиратися як для обговорення подібних непередбачених проблем, так і для визначення урядової програми до кожної сесії парламенту;
- повний список міністерських призначень;
- список ключових призначень поза урядом, якщо при укладенні коаліційної угоди обговорювався питання допит про те, кому належать пости, наприклад, державних ревізорів або глави управління державними залізницями, все це обов'язково повинно бути внесено в список;
- рівень колективної відповідальності уряду. Жодна коаліція не зможе проіснувати тривалий час без попередньої домовленості про колективну підтримку при проведенні голосувань про довіру і по найбільш важливих пунктів урядової програми. Що стосується менш важливих питань, то в цьому випадку або укладається угода про колективну підтримку, або за партіями залишається право на вільне голосування – головне, щоб це було чітко обумовлено і визначено» [13].

Утворення парламентських коаліцій в Україні відбулося в результаті реалізації політичної реформи 2004 року, яка вступила в дію з 1 січня 2006 року. Слід відзначити, що, незважаючи на те, що партії Блоку Юлії Тимошенко, Партії «Наша Україна» та Соціалістичної партії України спільно перемогли під час помаранчевої революції, на практиці пройшло майже три місяці після проведення дострокових парламентських виборів 23 березня 2006 року, перш ніж вони підписали угоду про створення «Коаліції демократичних сил», яка була направлена до Президента України 22 червня 2006 року.

Вказана Угода «складалася з Преамбули і трьох розділів: I. Зasad внутрішньої і зовнішньої політики та Програму діяльності Коаліції, розраховану на період повноважень ВРУ V скликання; II. Регламент діяльності Коаліції; III. Розподіл сфер відповідальності між суб'єктами Коаліції» [24].

Члени коаліції дотримувалися думки, що вони «зобов'язані забезпечити гідні умови життя і рівні можливості для всебічного розвитку кожного громадянина, зміцнення громадянського суспільства та утвердження ефективної й відповідальної влади на всіх рівнях, побудову конкурентоспроможної національної економіки та перетворення України на рівноправного члена спільноти розвинутих європейських держав. Програма побудована на принципах патріотизму, чесності та відкритості політичних процесів, професіоналізму та ефективності у прийнятті рішень; відображає узгоджену позицію сторін і ґрунтується на положеннях Програми Президента України Віктора Ющенка та програм суб'єктів Коаліції» [24].

Угода визначала право вето, згідно з яким, якщо учасник коаліції не підтримав законопроект або інший нормативно-правовий акт, його розгляд в парламенті призупинявся до остаточного узгодження з усіма членами коаліції. Водночас це обмеження виключало можливість спроби учасника коаліції втрутитися в процес за підтримки парламентської опозиції. Керівними органами коаліції вважалися загальні збори та рада коаліції, що складалася з голів депутатських фракцій, учасників коаліції. Організаційно-технічне та інформаційно-аналітичне забезпечення покладалося на Секретаріат. Особлива увага приділялася взаємодії коаліції з главою держави, в рамках якої проводилися обов'язкові консультації з питань принципів внутрішньої і зовнішньої політики, програм соціально-економічного розвитку, кандидатур на посаду прем'єр-міністра та інших посад, що входили до повноважень президента.

Розподіл державних посад між учасниками коаліції передбачав застосування формули, яка стосувалася до всіх посад, крім тих, які входили

до квоти президента. Також, для забезпечення ефективного парламентського контролю, виключалася можливість, щоб представники одного учасника коаліції обіймали одночасно посаду міністра та голови того ж профільного комітету в парламенті.

Перед підписанням коаліційної угоди 2006 року відбулося укладення Меморандуму про створення коаліції демократичних сил 13 квітня 2006 року. Значна частина положень цього меморандуму увійшла в текст коаліційної угоди. У пункті 6 меморандуму зазначалося, що Угода про коаліцію розробляється на основі принципів, передбачених у проекті меморандуму про створення коаліції демократичних сил, який був готовий до підписання в день проведення виборів 26 березня. Меморандум передбачав, що політична сила коаліції, яка отримала найбільше голосів на виборах, мала право висунути кандидатуру на посаду прем'єра [36].

Оскільки Блок Юлії Тимошенко мав законні підстави претендувати на пост прем'єр-міністра, то представники Нашої України розраховували зарезервувати посаду Голови парламенту для П. Порошенка, що шкодило інтересам Соціалістичної партії України.

Закріплення положення про відсутність права вето стосовно кадрових призначень не завадило представникам Соціалістичної партії вимагати відмовитися від висунення на посаду спікера кандидатури П. Порошенка через ризик відновлення конфлікту з Ю. Тимошенко, що стало причиною розпаду «помаранчевої команди».

Точкою у існуванні коаліції демократичних сил стало голосування за обрання Голови Верховної Ради України 6 липня 2006 року, коли кандидатура лідера Соціалістичної партії України Олександра Мороза отримала підтримку Партії регіонів та Комуністичної партії України.

Як наслідок, вже 7 липня 2006 року Партія регіонів, Соціалістична партія України та Комуністична партія України уклали угоду про створення «Антикризової коаліції», під час чого розпочали переговори щодо можливого приєднання Нашої України. У порівнянні з попередньою угодою, друга

визначалася відкритим характером, і до участі в ній запрошувалися всі парламентські фракції та окремі народні депутати. [33].

Друга угода була меншою за обсягом у порівнянні з першою і включала дві складові: програму (завдання коаліції у галузі гуманітарної політики, будівництва сучасної європейської держави, створення конкурентоспроможної національної економіки та зовнішньої політики) та регламент, що становив значну частину тексту. Питання про кадри вирішувалися в ході переговорів, також був відсутній пункт, що стосувався взаємодії з парламентською опозицією.

Такий спосіб формування коаліції зумовив сумніви відносно її легітимності. Під час реалізації політичної реформи законодавці не врахували необхідності детального визначення у Конституції та законах України процедури формування та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у парламенті. Згідно з конституційними положеннями, коаліція формується депутатськими фракціями. Однак під час формування антикризової коаліції до її складу входили окремі депутати, а не фракції, що було визнано деякими авторами як порушення конституційних принципів.

Як зазначає Н. Александрова, «антикризова коаліція визнавала своїми суб'єктами окремих народних депутатів України, які не входять до парламентських фракцій, що утворили Антикризову коаліцію, чим, на наш погляд, створюються умови для порушення положень частини шостої ст. 83 Конституції України та спотворення результатів виборів» [1, с. 63].

Внаслідок тривалих протистоянь між опозицією та більшістю, президент України 2 квітня 2007 року видав указ про розпуск парламенту, який коаліція визнала неконституційним. Однак урешті-решт вибори відбулися 30 вересня 2007 року і завершилися перемогою опозиційних сил, зокрема Блоку Юлії Тимошенко та Нашої України – Народної самооборони (НУ-НС), які отримали більше голосів, ніж Партія регіонів, Комуністична партія України та Блок Литвина разом. Завдяки цьому їм вдалося сформувати коаліцію демократичних сил з 227 депутатів. Угода про створення другої

коаліції демократичних сил включала преамбулу, програму під назвою «Український прорив: для людей, а не для політиків», регламент та додатки [34].

Вказана угода у більшості положень нагадувала текст від 2006 року і визначала обмеження повноважень президента у справах зовнішньої політики. Рішення з цього питання приймалися консолідованим голосуванням коаліції, яка узгодилася щодо ухвалення рішення про вступ України в НАТО, з урахуванням результатів всеукраїнського референдуму, а також ратифікації угоди про участь України в Єдиному економічному просторі на умовах, що відповідають національним інтересам України.

Додатково, глава держави втрачав контроль над районними державними адміністраціями. Учасники коаліції також згодилися на впровадження інституту державних секретарів та встановили імперативний мандат для народних депутатів, замінюючи інститут депутатської недоторканності інститутом парламентського імунітету. Цього разу учасники чітко визначили, що кандидатом на пост прем'єр-міністра є Юлія Тимошенко, а кандидатуру спікера парламенту висуває Наша Україна – Народна самооборона, при цьому інші кадрові питання регулювалися відповідно до узгоджених додатків.

У вересні 2008 року вихід окремих депутатів з коаліції фактично призвів до утворення нового союзу між Блоком Юлії Тимошенко та Партією регіонів. Однак вони не змогли офіційно оформити свої стосунки, що вплинуло на прийняття указу про розпуск парламенту. Затримку у проведенні виборів спричинила відмова Кабінету Міністрів виділяти необхідні кошти. Тому, 9 грудня 2008 року відбулося підписання угоди про утворення нової Коаліції національного розвитку, стабільності та порядку між представниками частини Блоку Юлії Тимошенко, Нашої України – Народної самооборони та Блоку Литвина. Ця коаліція існувала до березня 2010 року.

Угода, яка налічувала майже 20 сторінок, конкретизувала основні

завдання коаліції в економіці, забезпеченні безпечного довкілля, захисті прав і свобод громадян, судочинстві та правоохоронній сфері, розвитку місцевого самоврядування, протидії корупції, забезпеченні національної безпеки, формулюванні зовнішньої політики та в сфері соціального забезпечення [44]. Учасники відмовилися вносити зміни до Конституції та проводити передчасні парламентські вибори. Регламентом було передбачено право вето: у випадку, якщо учасник коаліції не підтримує конкретне рішення, воно не включається до порядку денного парламенту. Голосування з питань кадрових призначень проводиться в межах раніше узгоджених квот, при цьому жодна сторона коаліції не має права вето на кадрові пропозиції інших фракцій, в рамках узгоджених квот.

Після перемоги В. Януковича на президентських виборах відбулося наступне переформатування парламенту, в результаті чого 11 березня 2010 року була сформована коаліція "Стабільність і реформи", включаючи Партію регіонів, Комуністичну партію України, Блок Литвина та перебіжчиків з Блоку Юлії Тимошенко і Нашої України – Народної самооборони. Угода, включаючи майже 30 сторінок, приділяла увагу Регламенту, в якому було визначено, що коаліція формується депутатськими фракціями, а питання кадрового забезпечення вирішуються за узгодженими квотами після попереднього обговорення у фракціях, що є учасниками коаліції або на загальних зборах [35].

Програмні положення встановлювали стратегічні пріоритети в різних сферах, таких як економіка (перехід України до 20 найбільш розвинених країн світу), соціальна політика (забезпечення соціальних гарантій громадянам на протязі усього життя), гуманітарна політика (впровадження державної мовної політики на основі Європейської хартії регіональних мов та мов національних меншин), внутрішня політика (реформування правосуддя) та зовнішня політика (закріплення неблокованого статусу, економічна інтеграція на пострадянському просторі).

Після визнання Конституційним Судом України неконституційним

закону про політичну реформу, необхідність формування парламентської коаліції відпала.

Після відновлення дії Конституції 2004 року виникла потреба у створенні парламентської коаліції. Внаслідок цього, представники Блоку Юлії Тимошенко, УДАРу, Свободи та новостворених депутатських груп «Суверенна європейська Україна» та «Економічний розвиток» 27 лютого 2014 року створили коаліцію «Європейський вибір» [43].

Водночас, відсутність чіткого законодавчого врегулювання процесів формування та внесення змін до складу коаліції ускладнювала визначення точної кількості депутатів-учасників. Наприкінці травня один з депутатів, який був учасником коаліції, подав заяву про вихід, проте ця заява не була доведена до відома інших членів Коаліції та не оголошувалася на пленарному засіданні парламенту [50]. Це створило передумови для висловлення сумнівів щодо легітимності існуючої коаліції, оскільки кількість подібних заяв була невідомою. Більше того, приблизно 20 депутатів, які входили до складу цієї коаліції, достроково припинили свої повноваження у Верховній Раді України. 24 липня політична партія «Європейський вибір» припинила своє існування після того, як партії «УДАР» і «Свобода» вийшли з неї, а далі відбулися дострокові парламентські вибори 26 жовтня 2014 року.

Після цих виборів, за місяць, а саме 27 листопада, була укладена угода про формування коаліції під назвою «Європейська Україна» [16]. Ця коаліція об'єднала Народний фронт, Блок Петра Порошенка, «Самопоміч», Радикальну партію Олега Ляшка та ВО «Батьківщина».

Угода, головним чином, зосереджувалася на пропозиціях щодо проведення реформ в 17 різних напрямках, і визначала конкретні строки для виконання кожного завдання. В регламенті також вказувалося, що приєднання фракції «Опозиційний блок» вважалось неможливим через принципові політичні розбіжності.

Утворення уряду мало враховувати рівень кваліфікації та добросовісності кандидатів на посади, і вже не ґрунтувалося на квотному

принципі. У новому тексті угоди повертався пункт, який стосувався взаємодії з парламентською опозицією. Серед нововведень також варто відзначити пункт, який зазначав, що вихід однієї чи кількох депутатських фракцій з коаліції, при умові збереження необхідної кількості членів коаліції на рівні 225 депутатів, не є достатнім підґрунтям для її розпуску.

Формально, розпад цієї коаліції відбувся у березні 2016 року, коли під коаліційною угодою лишилося менше 226-ти підписів. Водночас, де-факто парламент продовжував працювати, а частина депутатів з фракцій, які покинули коаліцію, продовжували голосувати за рішення більшості аж до липня 2019 року, коли президент Володимир Зеленський висловив бажання розпустити Верховну Раду України та оголосити дострокові парламентські вибори.

Таким чином, найбільшу в історії незалежної України кількість членів мала на початку свого існування коаліція Європейська Україна з 302 депутатами (таблиця 2.1). Вона ж, де-факто виявилася найбільш життєздатною.

Таблиця 2.1

Коаліції у Верховній Раді України

№ п/п	Назва коаліції	Період існування	Політичні сили	Кількість народних депутатів на дату створення
1	Коаліція демократичних сил	22 червня – 7 липня 2006 року	Блок Юлії Тимошенко, Блок «Наша Україна» та Соціалістичної партії України	243
2	Антикризова коаліція	7 липня 2006 – 30 вересня 2007 року	Партія регіонів, Соціалістична партія України, Комуністична партія України	238
3	Коаліція демократичних сил	30 вересня 2007 – 16 вересня 2008 року	Блок Юлії Тимошенко, «Наша Україна – Народна самооборона»	227
4	Коаліція національного розвитку, стабільності	9 грудня 2008 року – 2 березня 2010 року	Блок Юлії Тимошенко, Блок	218

	та порядку		«Наша Україна — Народна самооборона» (частково) та Блок Литвина	
5	Коаліція «Стабільність і реформи»	11 березня – 30 вересня 2010 року	Партія регіонів, Комуністичної партії, Блок Литвина та окремі депутати (БЮТ, НУНС, позафракційні)	235
6	Європейський вибір	27 лютого – 24 липня 2014 року	ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», УДАР, депутатські фракції «Економічного розвитку» та «Суверенної європейської України»	255
7	Європейська Україна	27 листопада 2014 року – липень 2019 року	Народний фронт, Блок Петра Порошенка, «Самопоміч», Радикальна партія Олега Ляшка та ВО «Батьківщина»	302

Беручи до уваги ключові аспекти кадрової політики, можемо відзначити, що коаліції в Україні пройшли шлях від формульного розподілу (2006) до персонального визначення (2008), а потім до відмови від квотного принципу розподілу посад (2014).

Тож, як бачимо, особливості української практики укладення коаліційних угод включають ряд характерних рис та процесів, а саме:

- укладення коаліційних угод передбачає домовленості між депутатськими фракціями, які спільно формують парламентську більшість, до них також долучаються окремі народні обранці;

- коаліційні угоди охоплюють як політичні, так і організаційні аспекти співпраці. Вони можуть визначати політичні цілі та принципи, а також правила внутрішньої організації та взаємодії між учасниками коаліції;

- угоди визначають ключові напрями розвитку країни, соціально-

економічні та політичні пріоритети коаліції;

– коаліційні угоди визначають розподіл владних повноважень між учасниками коаліції. Це може стосуватися керівництва урядом, визначення представників у комітетах чи на інших ключових посадах;

– угоди можуть містити механізми врегулювання можливих конфліктів та розбіжностей між учасниками коаліції, забезпечуючи стабільність та продуктивність роботи;

– угоди можуть визначати механізми контролю за виконанням зобов'язань та програмних засад, включаючи регулярні перевірки та звіти перед громадськістю.

При цьому, ключові відмінності між коаліційними угодами, які діяли у новітній історії нашої держави, зумовлюються не так особливостями процесу формування коаліцій, як відсутністю його правової регламентації.

Висновки до розділу 2

Аналіз європейського досвіду формування парламентських коаліцій свідчить, що він різний і значною мірою визначається особливостями політичних систем різних країн. Водночас, основні аспекти цього процесу передбачають:

– багатопартійність: У країнах з багатопартійною системою виборів, де існує велика кількість партій, формування коаліцій може бути важливим елементом політичної стабільності;

– пропорційну систему виборів: країни з пропорційною системою виборів частіше мають необхідність утворювати парламентські коаліції, оскільки різні партії представлені у парламенті відповідно до виборчого результату;

– конкуренцію між двома великими партіями: у системах із двома великими домінуючими партіями створення парламентських коаліцій може виявитися менш важливим, оскільки одна партія може здобувати абсолютну

більшість місць;

– політична культура: традиції та особливості політичної культури також впливають на формування коаліцій. У країнах з високим рівнем компромісу та співпраці може бути легше укласти угоди між партіями;

– кризові ситуації: у періоди політичних криз або після виборів, де немає чіткої більшості, формування коаліцій може бути вирішальною для утворення стабільного уряду;

Показано, що формування парламентських коаліцій залежить від конкретних обставин і контексту кожної країни, а також від політичних традицій та інституцій.

Виявлено, що становлення парламентської коаліції в Україні базується на конституційних та законодавчих засадах. Основні правові документи, що регулюють цей процес, включають Конституцію України, Регламент Верховної Ради України та Закон України «Про статус народного депутата», який визначає правовий статус народного депутата, його повноваження та обов'язки.

Водночас, особливості формування, організації діяльності і припинення діяльності коаліції депутатських фракцій не визначені у відповідному базовому законі – Про Регламент Верховної Ради України.

Зазначене дає підстави стверджувати, що інститут парламентської коаліції в Україні більшою мірою існує у політичному полі, ніж правовому.

Встановлено, що особливості української практики укладення коаліційних угод включають ряд характерних рис та процесів, а саме:

– укладення коаліційних угод передбачає домовленості між депутатськими фракціями, які спільно формують парламентську більшість, до них також долучаються окремі народні обранці;

– коаліційні угоди охоплюють як політичні, так і організаційні аспекти співпраці. Вони можуть визначати політичні цілі та принципи, а також правила внутрішньої організації та взаємодії між учасниками коаліції;

– угоди визначають ключові напрями розвитку країни, соціально-

економічні та політичні пріоритети коаліції;

– коаліційні угоди визначають розподіл владних повноважень між учасниками коаліції. Це може стосуватися керівництва урядом, визначення представників у комітетах чи на інших ключових посадах;

– угоди можуть містити механізми врегулювання можливих конфліктів та розбіжностей між учасниками коаліції, забезпечуючи стабільність та продуктивність роботи;

– угоди можуть визначати механізми контролю за виконанням зобов'язань та програмних засад, включаючи регулярні перевірки та звіти перед громадськістю.

При цьому, ключові відмінності між коаліційними угодами, які діяли у новітній історії нашої держави, зумовлюються не так особливостями процесу формування коаліцій, як відсутністю його правової регламентації.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Проблеми функціонування парламентської більшості на сучасному етапі державотворення

Конституційне положення, згідно якого «депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України», має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України» (ч.10 ст.83) [19], через об'єктивні причини, понад десять років не знаходило практичного застосування.

При цьому, як зазначає П. Стецюк, «часами здавалося, що вона так і залишиться «мертво народженим» плодом політичної фантазії вітчизняних політиків «пізньюкучмівської» доби з усіма її економічними вадами та політичними гримасами (масовим розкраданням державного та громадського майна під виглядом т.з. приватизації, виникнення олігархів та олігархічної системи управління, утвердження політичних партій т. зв. «вождиського» типу, посилення економічної залежності від Росії тощо)» [40].

Згадане положення Конституції, іноді може бути порівняне із «декоративною рушницею», що висить на «стіні» театральної вистави, викликаючи певні асоціації та залишаючись посеред декорацій. Тим не менше, за канонами театального мистецтва, якщо на етапі вступу до вистави наявна рушниця на стіні, то раніше чи пізніше на сцені може відбутися постріл. Наша так звана «рушниця», тобто практична реалізація положення частини 10 статті 83 Основного Закону, щодо надання депутатській фракції у Верховній Раді України, яка включає більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, права на утворення коаліції, виконала свій «постріл» на чотирнадцятому році свого існування в українському конституційно-правовому полі.

Як вже згадувалося в нашому дослідженні, «в результаті дочасних парламентських виборів 2019 року політична сила чинного глави держави (партія «Слуга народу») отримавши переконливу більшість депутатських мандатів (242 – т. зв. «монобільшість»), набула одноосібно статусу коаліції депутатських фракцій та буквально відразу ж «вистрілила залпом» по тому ж таки Основному Законі держави – підтримала сім одночасних законопроектів про внесення змін до Конституції України. Всі ці законопроекти, будучи ініційованими Президентом України В. Зеленським у серпні-вересні 2019 р., негайно були підтримані позитивним голосування більшої від конституційного складу народних депутатів України» [30, с. 238–242].

При цьому, як справедливо зауважує експертне середовище, «монобільшість» у законотворчому процесі часто не приділяє увагу нормам Регламенту Верховної Ради України стосовно дотримання відповідних процедур, забезпечення прав парламентської меншості, статусу опозиційних фракцій та окремих народних депутатів України.

Водночас, після широкомасштабного вторгнення військ рф Верховна Рада продемонструвала вражаючу стійкість серед державних інститутів. Навіть у період війни, загроз диверсій та обстрілів, політичних або ідеологічних розбіжностей народні обранці змогли об'єднатися в єдину рушійну силу, яка швидко ухвалює важливі рішення для держави та громадян.

Парламент працює у «турборежимі». Однак, такий вражаючий темп прийняття законів та їхня кількість не можуть залишитися поза впливом на якість законодавчих актів [37].

Розуміючи необхідність швидких рішень та дій у часи війни, важливо підкреслити, що якість законів може бути ще важливішою за їхню нагальність. Погано написаний закон може виявитися невиконуваним або мати суттєві недоліки, які відкривають можливості для зловживань з боку виконавців. В такому випадку вартість помилок уряду буде сплачена платниками податків, кошти яких мали б слугувати для відновлення України

та компенсації постраждалим. Однак ще гірше те, що невдала реалізація цих норм може завадити досягненню тих стратегічних цілей, через які ці закони приймалися.

Зрозуміло, що війна вимагає швидких рішень і дій. Але якість законів може бути навіть важливішою, ніж їхня нагальність. Якщо погано написати закон, його або не вийде втілити у життя, або він матиме суттєві вади, що дадуть можливість виконавцям для зловживань. За такі помилки уряд розплачуватиметься коштом платників податків, які мали б піти на відновлення України та компенсації постраждалим. Але що найгірше, втілення цих норм не дасть змоги досягнути тих цілей, заради яких вони створювалися.

Також варто звернути увагу на той факт, що протягом усього періоду існування у Верховній Раді України «монобільшості», яка за результатами народного волевиявлення здобула для себе права коаліції депутатських фракцій, українське суспільство отримує більше інформації про її прерогативи, можливості та політичні інтереси.

Одночасно не достатньо висвітлені всі аспекти конституційних обов'язків та зобов'язань «монобільшості» в якості коаліції депутатських фракцій як парламентської більшості. Проте, як справедливо зауважують експерти, «отримавши «права коаліції депутатських фракцій», парламентська «монобільшість» автоматично мала б перебрати на себе і її конституційні обов'язки, а також всю повноту її політичної відповідальності за майбутнє України як держави суверенної, демократичної, соціальної та правової (ст.1 Конституції України), держави, головним обов'язком якої є утвердження і забезпечення прав і свобод людини (ч.2 ст.3 Конституції України), в якій влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ч.1 ст.6 Конституції України), яка не тільки визнає, а й гарантує місцеве самоврядування (ст. 7 Конституції України), яка зобов'язана сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури (ст. 11 Конституції України) і т. д.» [40].

Також, експертне середовище відзначає, що «побічним ефектом» влади монобільшості є поступове розмивання чіткості ознак дотримання принципу поділу влад. І без того досить хитка система стримувань і противаг гілок влади поступово руйнується. Спостерігається достатньо непередбачувана концентрація повноважень Президента, що перетворює його на ще одну паралельну гілку виконавчої влади. На нашу думку, в окремих моментах, така ситуація цілком виправдана в умовах воєнного стану та зростання ролі Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Разом з тим, неприпустимим є перетворення Офісу Президента в єдиний центр для ухвалення стратегічних та кадрових рішень та перетворення нашої держави фактично на президентську республіку, в той час коли за нормами Конституції вона залишається парламентсько-президентською.

Як зауважує П. Герасименко, «Прем'єр-міністр, який раніше був вагомим політичною фігурою, позбувся політичної суб'єктності. Водночас, президентська фракція партії «Слуга народу» не перетворилася на взірць політичної принциповості та відповідальності, а стала центром постійних скандалів і не змогла встояти перед численними спокусами, які забезпечує влада. В умовах надмірної концентрації важелів управління в одних руках намітилася тенденція до збільшення кількості призначень на посади, виходячи з принципу лояльності й особистої відданості, а не професіоналізму і здібностей. Це призвело до падіння ефективності низки державних органів» [8].

Також введення воєнного стану призвело до подальшого зростання централізації влади, яка вже й до цього була на високому рівні. Відбулася значуща концентрація інформаційного простору, і спостерігається звуження можливостей місцевого самоврядування. Під час введення воєнного стану головам військових адміністрацій було надано повноваження розпоряджатися обласними бюджетами. Крім того, спостерігалися випадки усування міських голів з посад.

Достатньо ризиковою у цих умовах постає новела щойно прийнятого

Державного бюджету України на 2024 рік, норми якого передбачають скорочення фінансової самостійності місцевого самоврядування через перерозподіл податку на доходи фізичних осіб з військових та поліцейських до державного бюджету. Існує ймовірність, що Кабінет Міністрів, який раніше не виявляв достатньої здатності ефективно та оперативно вирішувати різноманітні питання з забезпечення потреб Збройних Сил України, не виявить спроможність належним чином розпоряджатися цими коштами.

Ще один ймовірний виклик, з яким в найближчому майбутньому ризикує стикнутися український парламент пов'язаний із ризиком втрати монобільшості. ««Слуга Народу» у відповідь на гучні скандали членів коаліції просто виключає їх із рядів фракції. Саме це сталося у серпні із Анатолієм Гуньком та Богданом Торохтієм. Що характерно, Давид Арахамія, коментуючи виключення Торохтія, прямо заявив, що «тут є деякі спроби маніпулювати ситуацією, щоб іще більше зменшити нашу фракцію». Тобто небезпека якщо не розпаду, то, як мінімум, критичного зменшення монобільшості вже передчувається і самим головою фракції» [12].

Як відзначають експерти, зараз правляча фракція нараховує 235 народних депутатів, при цьому ще 6 потенційно ризикують бути виключеними з фракції через корупційні скандали. Вказане збільшує ймовірність потенційної необхідності формування коаліції шляхом об'єднання з іншою фракцією або поповнення фракції за рахунок позафракційних депутатів.

На думку фахівців Лабараторії законодавчих ініціатив, «постійне зменшення кількості народних депутатів найбільше нагадує цугцванг – ситуацію на шаховій дошці, коли кожен наступний хід лиш погіршує наявну ситуацію. Суспільство вимагає різкої відповіді на будь-які скандали, в які втрапляють народні обранці. Якщо відповіді не буде – «зловмисник» залишиться при привілеях, на які він, можливо, не заслуговує. Якщо ж той втратить мандат – проблема (не)набору голосів ставатиме все більш явною» [12].

Таким чином, конституційний статус кожного політико-правового явища або утворення, яким є парламентська коаліція, включає в себе не лише використання конституційно гарантованих прав та законних інтересів, а також добросовісне виконання його конституційних зобов'язань та обов'язків.

Водночас користування цими правами не повинно перевищувати межі добросовісного ставлення до них і в жодному випадку не може мати ознаки зловживання правом.

Своєю чергою, виконання конституційних обов'язків повинно бути систематичним і здійснюватися з повним усвідомленням.

У протилежному випадку, на думку науковців, «поява парламентської «монобільшості» може виглядати як випадковість, політичне непорозуміння, а ще гірше – як прояв антидержавної діяльності, чи відвертий колабораціонізм за умови сторонньої військової агресії. При цьому, не має значення, яку війну розв'язав проти нас і веде підступний ворог – класичну, чи гібридну, оскільки захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки був і залишається є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ч.1 ст. 17 Конституції України)» [40].

Отже, на сучасному етапі державотворення, функціонування «монобільшості» стикається з рядом ризиків в частині:

- слабкості механізмів контролю: ослаблення механізмів стримування і противаг знижує ефективність парламентського контролю над виконавчою владою. Відсутність адекватного контролю може призвести до зловживань владою і неефективного управління;

- браку плюралізму, що може негативно позначитися на різноманітті політичних поглядів та обмежити представництво різних суспільних груп;

- падіння ступеня відкритості рішень: Оскільки рішення можуть прийматися в основному в межах однієї партії чи коаліції, це може призвести до закритості політичного процесу та обмежити вплив інших груп;

– браку комунікацій. Завдяки домінуванню однієї сили в парламенті може виникати відсутність діалогу та конструктивного обговорення ключових питань;

– зростання корупційних ризиків через зростання ступеня концентрації влади в руках обмеженого кола осіб;

– зростання можливостей для маніпуляцій: з відсутністю ефективної опозиції може зростати ризик політичних маніпуляцій та втрати об'єктивності в прийнятті рішень.

Також, ми підтримуємо думку стосовно того, що однією із значущих причин не завжди політично витриманої або політкоректної поведінки у Верховній Раді України так званої парламентської «монобільшості» постає певна недосконалість конституційного статусу депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, та яка отримала статус коаліції депутатських фракцій. Враховуючи викладене, «припис ч.10 ст. 83 Основного Закону держави варто доповнити словами «та виконує обов'язки» та викласти в наступній редакції – «депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України», має права та виконує обов'язки коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України»» [40].

Зазначений підхід стосовно конкретизації конституційного статусу «монобільшості», яка здобула кредит довіри виборців і отримала статус «коаліції депутатських фракцій», дозволить закласти належне підґрунтя для запровадження системи політичної відповідальності «монобільшості».

3.2. Перспективи розвитку парламентської коаліції в Україні

Зрозуміло, що всі законодавчі органи у світі прагнуть до підвищення ефективності законотворчого процесу та зміцнення свого впливу на політичній арені суспільства.

Однією з невирішених проблем перед ними залишається завдання побудови системи взаємовідносин між представниками різних партій так, щоб коаліція депутатських фракцій формувалася як єдність з більшістю, а не як сукупність окремих осіб і політичних груп.

Ефективна парламентська коаліція представляє собою ключовий демократичний інститут, який має свою політико-правову спрямованість. Проте через нестабільний характер політичної компоненти цієї структури, вона практично завжди є відносно непостійним утворенням.

Значна кількість вітчизняних експертів указують на «недосконалість процедур формування парламентської коаліції та принципів функціонування депутатських фракцій» [18, с. 26].

Так, дослідники Лабораторії законодавчих ініціатив вказують, що «упродовж 2014-2016 років конструювання коаліції у Верховній Раді України відбувалося і відбувається натепер методом «спроб і помилок», шляхом вибіркового застосування напрацьованого протягом 2006-2010 років практичного досвіду у цій сфері поряд з наявними намаганнями його модернізації й адаптації до нових суспільно-політичних і конституційно-правових умов діяльності парламенту України» [18].

Більше того, через тривалу відсутність законодавчого регулювання цієї сфери внутрішньо парламентських відносин на системних засадах спостерігається:

«– їх конструювання здебільшого поза правовими приписами, тому мають довільний характер, а їх суб'єкти керуються переважно принципами політичної доцільності;

– процес створення коаліцій має умовно-публічний (або частково-публічний) характер, коли до відома громадськості доводяться лише результати залаштункових перемовин і домовленостей щодо формату коаліційного об'єднання та способу розподілу владних прерогатив усередині цього об'єднання між його суб'єктами;

– непрозорий і непублічний характер формування коаліції та

невизначеність із правовим статусом опозиції провокують міграції парламентських фракцій та окремих депутатів до відповідних парламентських об'єднань і загалом обумовлюють нестабільність, крихкість коаліції, не даючи змоги чітко означити ні чисельного складу відповідних об'єднань, ані строків, у межах яких вони функціонують;

– відсутність правової визначеності щодо ключових питань функціонування коаліції (зокрема, чіткої констатації фактів, з якими Конституція України пов'язує виникнення та припинення коаліції) спричиняє значний простір для розсуду керівництва парламенту у фіксації відповідних фактів (як-от оголошення про початок чи припинення коаліції, зміни у її складі тощо)

– позарегламентний спосіб формування та діяльності коаліції обумовлює генерування та впровадження у процеси її інституціоналізації різноманітних корупційних чинників, що спроможні паралізувати належну роботу коаліції як імперативного парламентського інституту, а також підірвати довіру виборців до парламентської більшості і парламенту загалом;

– політичне структурування Верховної Ради України має дискретний та малопрогнозований характер, що, своєю чергою, провокує коаліцію на нестабільне функціонування, непрогнозованість діяльності парламенту в цілому, його неефективність або ж слабку ефективність при прийнятті рішень, спричиняє періодичні парламентські кризи тощо» [18].

З очевидністю можна стверджувати, що при недостатньому рівні правової культури та правосвідомості в суттєвій частині депутатського корпусу та політичної еліти держави в цілому, без чіткого правового визначення постійно виникатимуть суперечки та сумніви стосовно легітимності формування парламентської коаліції в Верховній Раді України [46, с. 76].

Як ми вже зазначали, на сьогодні існує потреба законодавчого врегулювання основних засад діяльності коаліції депутатських фракцій у Регламенті Верховної Ради України, зокрема щодо:

- формулювання поняття та способів утворення парламентської коаліції;
- визначення термінів, необхідних для констатації факту формування парламентської коаліції;
- закріплення процедурно-правових аспектів виконання коаліцією своїх повноважень щодо участі у формуванні уряду, враховуючи можливі зміни у складі коаліції;
- чіткого визначення моменту припинення існування парламентської коаліції і встановлення відповідних юридичних наслідків для законодавчого органу.

Однією з актуальних проблем, що потребують вирішення в сучасний період, є необхідність посилення відповідальності владних структур, підвищення ефективності функціонування державних органів.

В Україні насправді виникла необхідність у впровадженні норм, які оптимізували б систему партій та забезпечували більш адекватне представництво громадських інтересів у парламенті.

Також, важливо створити більш чітку структуру парламенту, обмежуючи право депутатів переходити з однієї фракції до іншої.

Також доцільним є визначення обмеженого терміну для уряду на розробку своєї програми діяльності. Це вимагатиме від політичних сил, які конкуруватимуть на виборах до Верховної Ради та прагнутимуть здобути контроль над урядом, заздалегідь підготувати програмні положення як вираження партійної позиції з актуальних проблем суспільного життя та комплексу заходів для їх вирішення.

Важливу роль в процесі інституціоналізації парламентської коаліції відіграє інституціоналізація опозиції, як всі фракцій та позафракційних народних обранців, які не ввійшли у склад парламентської коаліції.

Процес інституціоналізації опозиції в Україні повинен передбачати створення та розвиток системних структур, механізмів та процесів, які формалізуватимуть та закріплюватимуть роль опозиційних сил у

політичному ландшафті. Головна мета цього процесу полягає в забезпеченні ефективної участі опозиції у демократичних інститутах та збереженні рівноваги влади.

Ми погоджуємося з думкою Н. Пеньковської, яка зазначає, що: «конструктивна діяльність опозиції сприяє розвитку парламентаризму, багатопартійності та, як наслідок, підвищення ефективності урядування. З іншого боку, відсутність активної та дієздатної опозиції – це ознака авторитаризму та тоталітаризму. Обмеження опозиційної діяльності є одним із перших сигналів щодо виникнення небезпеки для демократії, воно може призвести до дестабілізації політичної ситуації, зростання соціальної та політичної напруженості, або ж викликати політичну апатію та відчуженість громадян від участі у виборах, процесів прийняття політичних рішень, урядування» [28].

На жаль, в нашій країні ще не створено необхідних умов для формування та ефективної роботи парламентської опозиції. Поміж актуальних заходів, які сприяють консолідації опозиційних сил і отриманню громадської підтримки, особливе значення має правове визначення статусу опозиції та надання необхідних гарантій для її прав та функціонування в парламенті [2].

На наш погляд, інституціоналізація парламентської опозиції на сучасному етапі формування держави має потенціал підвищити стандарти демократизації українського суспільства. Цей процес сприятиме встановленню чітких, прозорих та легко зрозумілих правил внутрішньопарламентського структурування, а також посилить механізми контролю громадськості за діяльністю парламенту.

У цьому контексті важливим є також створення умов для підвищення стандартів відкритості парламенту. Зазначене повинно передбачає реалізацію заходів та прийомів, спрямованих на забезпечення більшого рівня доступності та прозорості у роботі парламентських органів, у тому числі шляхом забезпечення доступу до інформації, відкритості засідань,

електронного транспарентності, залучення громадськості та впровадження етичних стандартів та механізмів відповідальності для парламентаріїв у контексті їхньої діяльності, зокрема, в якості членів внутрішньопарламентських об'єднань.

Крім того, на сучасному етапі стає важливою необхідність встановлення окремих процедур для координації та обміну інформацією між представниками уряду та парламентаріями. Серед таких заходів можуть бути включені допуск лідерів парламентських фракцій до участі у засіданнях уряду та регулярні зустрічі чиновників з колегами по політичній партії.

Узагальнюючи, для результативної роботи парламентської коаліції в Україні вельми важливою стає глибока взаємодія між різними політичними групами. Аналіз, усвідомлення та впровадження зарубіжного досвіду діяльності парламентських коаліцій необхідно реалізовувати, враховуючи особливості історичного розвитку України та унікальності сучасної партійної системи.

Таким чином, перспективними напрямками розвитку парламентської коаліції на сучасному етапі в Україні є:

- законодавче врегулювання основних засад діяльності коаліції депутатських фракцій у Регламенті Верховної Ради України, зокрема щодо: формулювання поняття та способів утворення парламентської коаліції, визначення термінів, необхідних для констатації факту її формування, закріплення процедурно-правових аспектів виконання коаліцією своїх повноважень щодо участі у формуванні уряду, чіткого визначення моменту припинення існування парламентської коаліції і встановлення відповідних юридичних наслідків для законодавчого органу;

- оптимізація партійної системи та забезпечення більш адекватного представництва громадських інтересів у парламенті;

- інституціоналізація парламентської опозиції;

- створення умов для підвищення стандартів відкритості парламенту шляхом забезпечення доступу до інформації, відкритості засідань,

електронного транспарентності, залучення громадськості та впровадження етичних стандартів та механізмів відповідальності для парламентаріїв у контексті їхньої діяльності, зокрема, в якості членів внутрішньопарламентських об'єднань.

Висновки до розділу 3

Встановлено, що на сучасному етапі державотворення, функціонування «монобільшості» стикається з рядом ризиків в частині:

- слабкості механізмів контролю: ослаблення механізмів стримування і противаг знижує ефективність парламентського контролю над виконавчою владою. Відсутність адекватного контролю може призвести до зловживань владою і неефективного управління;

- браку плюралізму, що може негативно позначитися на різноманітті політичних поглядів та обмежити представництво різних суспільних груп;

- падіння ступеня відкритості рішень: Оскільки рішення можуть прийматися в основному в межах однієї партії чи коаліції, це може призвести до закритості політичного процесу та обмежити вплив інших груп;

- браку комунікацій. Завдяки домінуванню однієї сили в парламенті може виникати відсутність діалогу та конструктивного обговорення ключових питань;

- зростання корупційних ризиків через зростання ступеня концентрації влади в руках обмеженого кола осіб;

- зростання можливостей для маніпуляцій: з відсутністю ефективної опозиції може зростати ризик політичних маніпуляцій та втрати об'єктивності в прийнятті рішень.

Визначено, що перспективними напрямками розвитку парламентської коаліції на сучасному етапі в Україні є:

- законодавче врегулювання основних засад діяльності коаліції депутатських фракцій у Регламенті Верховної Ради України, зокрема щодо:

формулювання поняття та способів утворення парламентської коаліції, визначення термінів, необхідних для констатації факту її формування, закріплення процедурно-правових аспектів виконання коаліцією своїх повноважень щодо участі у формуванні уряду, чіткого визначення моменту припинення існування парламентської коаліції і встановлення відповідних юридичних наслідків для законодавчого органу;

- оптимізація партійної системи та забезпечення більш адекватного представництва громадських інтересів у парламенті;

- інституціоналізація парламентської опозиції;

- створення умов для підвищення стандартів відкритості парламенту шляхом забезпечення доступу до інформації, відкритості засідань, електронного транспарентності, залучення громадськості та впровадження етичних стандартів та механізмів відповідальності для парламентаріїв у контексті їхньої діяльності, зокрема, в якості членів внутрішньопарламентських об'єднань.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Визначено, що коаліція розглядається як впорядкованість груп в процесі боротьби за отримання і утримання влади.

Комплексний підхід до класифікації коаліцій дозволяє розподілити останні за основними та другорядними критеріями, при цьому, основними є: 1) кількість учасників, 2) кількість політичних партій, 3) ідеологія та ідеологічна близькість учасників та 4) поділ повноважень між учасниками; а другорядними: 1) дата створення, 2) ступінь формалізації, 3) ціль створення, 4) термін існування; 5) процедура утворення коаліційного уряду; 6) статус парламентської партії, що приступає до формування коаліції.

Показано, що парламент виступає як ключове середовище для формування коаліцій, де політичні гравці об'єднують зусилля для спільного керівництва країною. Якщо жодна з партій не має парламентської більшості, то вся життєздатність політичної системи залежить від уміння і здатності політичних лідерів та їхніх партій домовитися між собою про створення коаліційного уряду.

При цьому, парламентська коаліція – це спільна угода або об'єднання різних політичних сил в парламенті з метою утворення більшості, яка дозволяє їм спільно визначати курс країни або брати участь у роботі уряду. Це форма взаємодії між різними партійними фракціями для досягнення консенсусу та забезпечення стабільності в парламентському уряді.

2. Аналіз європейського досвіду формування парламентських коаліцій свідчить, що він різний і значною мірою визначається особливостями політичних систем різних країн. Водночас, основні аспекти цього процесу передбачають:

– багатопартійність: У країнах з багатопартійною системою виборів, де існує велика кількість партій, формування коаліцій може бути важливим

елементом політичної стабільності;

– пропорційну система виборів: країни з пропорційною системою виборів частіше мають необхідність утворювати парламентські коаліції, оскільки різні партії представлені у парламенті відповідно до виборчого результату;

– конкуренцію між двома великими партіями: у системах із двома великими домінуючими партіями створення парламентських коаліцій може виявитися менш важливим, оскільки одна партія може здобувати абсолютну більшість місць;

– політична культура: традиції та особливості політичної культури також впливають на формування коаліцій. У країнах з високим рівнем компромісу та співпраці може бути легше укласти угоди між партіями;

– кризові ситуації: у періоди політичних криз або після виборів, де немає чіткої більшості, формування коаліцій може бути вирішальною для утворення стабільного уряду;

Показано, що формування парламентських коаліцій залежить від конкретних обставин і контексту кожної країни, а також від політичних традицій та інституцій.

3. Виявлено, що становлення парламентської коаліції в Україні базується на конституційних та законодавчих засадах. Основні правові документи, що регулюють цей процес, включають Конституцію України, Регламент Верховної Ради України та Закон України «Про статус народного депутата», який визначає правовий статус народного депутата, його повноваження та обов'язки.

Водночас, особливості формування, організації діяльності і припинення діяльності коаліції депутатських фракцій не визначені у відповідному базовому законі – Про Регламент Верховної Ради України.

Зазначене дає підстави стверджувати, що інститут парламентської коаліції в Україні більшою мірою існує у політичному полі, ніж правовому.

Встановлено, що особливості української практики укладення

коаліційних угод включають ряд характерних рис та процесів, а саме:

- укладення коаліційних угод передбачає домовленості між депутатськими фракціями, які спільно формують парламентську більшість, до них також долучаються окремі народні обранці;
- коаліційні угоди охоплюють як політичні, так і організаційні аспекти співпраці. Вони можуть визначати політичні цілі та принципи, а також правила внутрішньої організації та взаємодії між учасниками коаліції;
- угоди визначають ключові напрями розвитку країни, соціально-економічні та політичні пріоритети коаліції;
- коаліційні угоди визначають розподіл владних повноважень між учасниками коаліції. Це може стосуватися керівництва урядом, визначення представників у комітетах чи на інших ключових посадах;
- угоди можуть містити механізми врегулювання можливих конфліктів та розбіжностей між учасниками коаліції, забезпечуючи стабільність та продуктивність роботи;
- угоди можуть визначати механізми контролю за виконанням зобов'язань та програмних засад, включаючи регулярні перевірки та звіти перед громадськістю.

При цьому, ключові відмінності між коаліційними угодами, які діяли у новітній історії нашої держави, зумовлюються не так особливостями процесу формування коаліцій, як відсутністю його правової регламентації.

4. Встановлено, що на сучасному етапі державотворення, функціонування «монобільшості» стикається з рядом ризиків в частині:

- слабкості механізмів контролю: ослаблення механізмів стримування і противаг знижує ефективність парламентського контролю над виконавчою владою. Відсутність адекватного контролю може призвести до зловживань владою і неефективного управління;
- браку плюралізму, що може негативно позначитися на різноманітті політичних поглядів та обмежити представництво різних суспільних груп;
- падіння ступеня відкритості рішень: Оскільки рішення можуть

прийматися в основному в межах однієї партії чи коаліції, це може призвести до закритості політичного процесу та обмежити вплив інших груп;

- браку комунікацій. Завдяки домінуванню однієї сили в парламенті може виникати відсутність діалогу та конструктивного обговорення ключових питань;

- зростання корупційних ризиків через зростання ступеня концентрації влади в руках обмеженого кола осіб;

- зростання можливостей для маніпуляцій: з відсутністю ефективної опозиції може зростати ризик політичних маніпуляцій та втрати об'єктивності в прийнятті рішень.

5. Визначено, що перспективними напрямками розвитку парламентської коаліції на сучасному етапі в Україні є:

- законодавче врегулювання основних засад діяльності коаліції депутатських фракцій у Регламенті Верховної Ради України, зокрема щодо: формулювання поняття та способів утворення парламентської коаліції, визначення термінів, необхідних для констатації факту її формування, закріплення процедурно-правових аспектів виконання коаліцією своїх повноважень щодо участі у формуванні уряду, чіткого визначення моменту припинення існування парламентської коаліції і встановлення відповідних юридичних наслідків для законодавчого органу;

- оптимізація партійної системи та забезпечення більш адекватного представництва громадських інтересів у парламенті;

- інституціоналізація парламентської опозиції;

- створення умов для підвищення стандартів відкритості парламенту шляхом забезпечення доступу до інформації, відкритості засідань, електронного транспарентності, залучення громадськості та впровадження етичних стандартів та механізмів відповідальності для парламентаріїв у контексті їхньої діяльності, зокрема, в якості членів внутрішньопарламентських об'єднань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова Н.В. Розвиток публічного права в Україні (доповідь за 2005–2006 роки). К.: Центр політико-правових реформ, 2007. 120 с.
2. Аналітика дня: Коаліція та опозиція у Верховній Раді IX скликання. URL: <https://parlament.org.ua/2019/08/22/analitika-dnya-koalitsiya-ta-opozytsiya-u-verhovnij-radi-ih-sklykannya/>
3. А як у них? Формування коаліції. URL: <https://rada.oporaua.org/analitika/a-iak-u-nykh/13855-a-iak-u-nykh-formuvannia-koalitsii>
4. Бабенко К. Участь парламенту у формуванні уряду: проблеми і перспективи конституційної реформи в Україні / К. Бабенко // Юридична Україна. 2012. №1. С. 12–17.
5. Барабаш Ю. Правові засади функціонування парламентської коаліції: проблеми теорії і практики. Вісник Академії правових наук України. 2006. №2. С. 57–60.
6. Божков О. Європейський досвід формування парламентських коаліцій. Конституційний вимір українського цивілізаційного вибору : матеріали IV-го Конгресу парламентаристів до Дня Конституції України (Київ, 28 черв. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2023. С. 12–13.
7. Висновок Венеціанської Комісії щодо Закону про внесення змін до Конституції від 8 грудня 2004 року. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/venez_konst.html
8. Герасименко П. Неєфективність монобільшості: український досвід. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/neefektivnist-monobilshosti-ukrajinskij-dosvid.html>
9. Гончарова Т. Особливості процесу формування парламентських коаліцій. Віче. 2009. № 3. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/1296/>
10. Гонюкова Л. Політичні партії як інститут державної політики та

управління: теоретико-методологічний аналіз : монографія. Київ : НАДУ, 2009. 392 с.

11. Данічева К. П. Коаліція депутатських фракцій та Уряд України: особливості взаємодії. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2015. № 19. С. 54–57.

12. Депутатопад у час війни: чому кількість народних депутатів зменшується? URL: <https://parlament.org.ua/2023/10/23/deputatopad-u-chas-vijni-chomu-kilkist-narodnih-deputativ-zmenschuyetsya/>

13. Елліс Е. Нові коаліції, нові парламенти. Поліс. 1993. №6. С. 81–86.

14. Здіорук С., Бичек В. Проблеми функціонування політичних партій в Україні в системі владних відносин : монографія. Київ : НІСД, 2001. 144 с.

15. Кісель Ю. Сутність парламентського об'єднання в політичному дискурсі. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2021. Випуск 35. С. 184–192.

16. Коаліційна угода. URL: http://samopomich.ua/wp-content/uploads/2014/11/Koaliciynna_uhoda_parafovana_20.11.pdf.

17. Коаліція. Юридична енциклопедія: у 6 т. / за ред. Ю. Шемшученка (голова редкол.) та ін. Т. 3. Київ : Українська енциклопедія, 1998. 500 с.

18. Коментар експертів Лабораторії законодавчих ініціатив щодо унормування в Регламенті Верховної Ради України питань діяльності коаліції депутатських фракцій та парламентської опозиції. URL: http://parlament.org.ua/upload/docs/Koalision_opposition.docx.

19. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

20. Короткий оксфордський політичний словник / Пер. з англ.; За ред. І. Макліна, А. Макмілана. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. 789 с.

21. КСУ визнав конституційним Указ Президента «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» (оновлено). URL:

<https://ccu.gov.ua/novyna/ksu-vyznav-konstytucijnym-ukaz-prezydenta-pro-dostrokove-prypynennya-povnovazhen-verhovnoyi>

22. Кукуруз О. Коаліція парламентська. Політична енциклопедія. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 335–336.
23. Кульчицька О. В. Конституційно-правовий статус депутатських фракцій Верховної Ради України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». К., 2010. 23 с.
24. Мироненко В. Політико-правові засади формування і діяльності парламентської коаліції: зарубіжний досвід і Україна : дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2016. 223 с.
25. Немилостивий В. Коаліція: реальність чи міраж? URL: http://blogs.lb.ua/vitaliy_nemilostiviy/273753_koalitsiya_realnist_chi_mirazh_.html.
26. Окрема думка судді Конституційного Суду України Ткачука П.М. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 17 вересня 2008 р. № 16-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb16d710-08#Text>
27. Парламентаризм як політичний інститут : навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти [Електронне видання] / уклад.: А. Прохоренко, А. Пехник ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. 52 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/25689>
28. Пеньковська Н.К. Інституціоналізація парламентської опозиції як складова підвищення ефективності урядування. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормиш (заст. голов. ред.), М. А. Польовий [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукраїнський центр гендерних проблем. Одеса : Фенікс, 2014. Вип. 53. С. 259–266.
29. Полтерович В. М. Стратегії модернізації, інститути и коаліції. Питання економіки. 2008. № 4. С. 4–24.
30. Попович Б. Теорія політичних партій М. Дюверже. Науковий вісник

Ужгородського університету : серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Ужгород : СМП «Вісник Карпат», 2005. Вип. 2. С. 32–41.

31. Про відновлення дії окремих положень Конституції України; Закон України від 21 лютого 2014 року. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 11. Ст. 143.

32. Про Регламент Верховної Ради України; Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. Голос України. 2010. 17 лютого.

33. Про створення Антикризової коаліції у Верховній Раді України п'ятого скликання; Повідомлення Верховної Ради України від 07.07.2006. Голос України. 2006. 14 липня.

34. Про створення Коаліції демократичних сил у Верховній Раді України VI скликання; Повідомлення Верховної Ради України від 29.11.2007. Голос України. 2007. 1 грудня.

35. Про створення Коаліції депутатських фракцій «Стабільність і реформи» у Верховній Раді України шостого скликання; Повідомлення Верховної Ради України від 11.03.2010. Голос України. 2010. 16 березня.

36. Протокол про формування Коаліції демократичних сил. URL: <https://www.unian.ua/politics/2452-protokol-pro-formuvannya-koalitsiji-demokraticnih-sil.html>

37. Савчук О. Виклики турборежиму Верховної Ради у воєнний час. URL: <https://centreua.org/analiz-rishen/vyklyku-turborezhymu-verhovnoyi-rady-u-voennyj-chas/>

38. Селіванов А. О. Коаліція як суб'єкт конституційного права: невизначеність правового статусу. Треті Конституційні читання: Збірка тез наукових доповідей і повідомлень міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів присвячена пам'яті академіка права Ю.М. Тодики / За заг. ред. проф. А.П. Гетьмана; Нац. юрид. акад. України. Х.: Права людини, 2010. С. 5–6.

39. Совгиря О. Парламентська коаліція в Україні: особливості законодавчого регулювання. Юридичний вісник України. 2006. 27 травня – 2 червня. С. 14.

40. Стецюк Н. «Вересневі пропозиції» глави держави щодо внесення змін до Конституції України (між конституційним обов'язком і політичною доцільністю). Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: матеріали доповідей, диспутів і повідомлень учасників V-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 9 грудня 2019 р.). Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів: ПП «Видавництво «БОНА», 2019. С. 238–242.
41. Токар О. В. Процедурні та правові аспекти формування депутатських об'єднань Верховної Ради України. К.: НІСД, 2012. 37 с.
42. Турик М. Парламентські механізми сталого розвитку в публічному управлінні: понятійно-категоріальний аналіз. Право та державне управління. 2013. № 1. С. 167–172.
43. У Верховній Раді створено коаліцію «Європейський вибір» – 250 депутатів. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/27/7016499/>.
44. Угода про створення Коаліції «Національного розвитку, стабільності та порядку» від 17.12.2008. Голос України. 2008. 17 грудня.
45. Черпак Т. В. Коаліційна структурованість парламенту як обумовлюючий чинник законодавчого процесу
46. Чуба В. Д. Конституційно-правовий статус коаліції депутатських фракцій у верховній раді України: сутнісний і структурно-функціональний аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.36/part_1/18.pdf.
47. Шаранич С. С. Порівняльний аналіз функціонування парламентської більшості (коаліції) в європейських країнах. Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / гол. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород : Гельветика, 2012. Вип. 19№Ч.1. С. 224–227.
48. Adam Wolf, Denmark: Policy- and DecisionMaking in Coalition Systems // Management Challenges at the Centre of Government: Coalition Situation and Government Transitions. SIGMA Papers: No.22, 1998.
49. Bogdanor V. Introduction. Coalition Government in Western Europe. London:

Heinemann Educational Books, 1983. Pp. 4–5.

50. Carroll R., Cox G. The logic of Gamson's law: Pre-electoral coalitions and portfolio allocations. *American Journal of Political Science*. 2007. Vol. 51. P. 300–313.

51. Downs A. *An Economic Theory of Democracy*. Harper and Row, 1957. P. 7.

52. Kelly E. Techniques of studying coalition formation. *Midwest Journal of Political Science*, 1968. Vol. 37, №. 3. Pp. 853 – 855.

53. Laver M. *Multiparty government: The politics of coalition in Europe*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 1990. 308 p.

54. Lupia A., Strøm K. *Bargaining, Transaction Costs, and Coalition Governance. Cabinets and Coalition Bargaining: The Democratic Life Cycle in Western Europe* / Ed. by K.Strøm, W.Müller, T.Bergman Oxford: Oxford University Press, 2008. P. 52.

55. Riker W. *The theory of political coalitions*. New Haven : Yale University Press, 1962. 300 p.

56. Roozendaal van, P. Coalition Predictions with Ordinal Policy Position Data. *British Journal of Political Science*. January 1994. Vol. 24. Issue 01. Pp. 132–138.

57. Strom K. *Minority Government and Majority Rule* / K. Strom. Cambridge University Press, 1990. 293 p.

58. Wang H. Types of Political Coalitions. URL: http://www.economics.smu.edu.sg/events/Paper/Wang_Huan.pdf

59. Warwick, P. V. Coalition Policy in Parliamentary Democracies: Who Gets How Much and Why. *Comparative Political Studies*. December 2001. Vol. 34. P. 1212.

60. Wolfgang C. Muller, Kaare Strom (ed.), *Coalition Governments in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

61. Zbigniew Kielminski, Poland: Forming of Coalition Cabinets, 1989–1996. In «Management Challenges at the Centre of Government: Coalition Situation and Government Transitions». SIGMA Papers: No.22, 1998.